

CERAMICĂ CU INSCRIPȚII ȘI ȚIGLE ȘTAMPILATE DESCOPERITE LA BARBOȘI-GALAȚI*

de SILVIU SANIE

Articolul cuprinde inscripții de dimensiuni mici (*tituli picti*, *graffiti*, ștampile pe ceramică și ștampile tegulare) care conțin antroponime, teonime sau epitețe ale unor divinități: Δημήτηρ, Διονύσιος, Διόφιλος, Ἴρις, Εὐφράνορος, Ζεὺς, Ζωπυρίων, Ἥρα, Ἡρακλῆς, Λύκιος, Μηνόκριτος, Παρθένος, Ροῦφος și nume ale unor unități militare: *Legio V Macedonica*, *Classis Flavia Moesica*, *Cohors II Mattiacorum* și *N(umerus) E(xploratorum) P(annoniorum)*, ultima cu alte două variante de lectură, litere izolate sau grupuri de litere considerate a avea echivalent numeric, cuvinte grecești și latine, semne și simboluri, măsuri de capacitate și greutate. Toate provin din depunerile geto-dace și romane de la Barboși-Galați.

Între sursele utile reconstituirii unei însemnate perioade din istoria spațiului est-carpatic, inscripțiile lapidare și ceramice descoperite la Barboși-Galați în cetățuia geto-dacică dar mai ales în complexele romane prezintă o însemnătate particulară.

În acest cadru vor fi înfățișate doar noile descoperiri de inscripții pe ceramică în ordinea: I – *Tituli picti*; II – *Graffiti*; III – *Ștampile pe recipiente*; IV – *Ștampile regulate*.

I. – *Tituli picti*. Însemnările cu vopsea, neagră sau roșie, pictate de regulă pe gâtul și umărul recipientelor, *tituli picti* sau cu un apelativ tot atât de frecvent utilizat *dipinti*, sunt relativ numeroase și cu un conținut de mare diversitate.

1. O inscripție puțin obișnuită apare pe un fragment (11,2 × 8,3 × 0,65 cm) din zona gâtului unei amfore din pastă gălbuie pigmentată, acoperit cu o angobă tot gălbuie, o nuanță mai deschisă, găsit în locuința L₁N-81 la adâncimea de -1,70-2,00 m din nivelul III al cetățuiei geto-dacice. Însemnarea, cu litere cursive grecești de dimensiuni inegale (0,25-0,65 cm), și o monogramă (î. 1,35 cm) sunt pictate cu vopsea neagră (fig. 1/1; 2/6).

Primul rând începe cu E, a doua literă este π asemănătoare cu μ, iar a treia ι, formând prepoziția ἐπί. Următorul cuvânt are prima litera Δ cu ductul apropiat de

* Acest articol cuprinde cea mai mare parte a inscripțiilor ceramice și tegulare descoperite după anul 1981 sau neincluse în cartea *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, Iași, 1981, p. 88-90 și 138-160. Dintre inscripțiile prezentate, câteva (I, 1 - 3 și III, 1) au mai fost publicate împreună cu celelalte materiale arheologice din cetățuia geto-dacică de la Barboși-Galați (ArhMold 15, 1992, p. 80-81 și 90). Considerăm utilă și normală republicarea în acest studiu consacrat în exclusivitate ceramicii cu inscripții de la Barboși-Galați.

un *A* culcat, formă frecventă în textele cursive, atât în secolul II a. Chr., cât și în secolul I p. Chr.¹, succedată de un grup de litere *lovu*, un *o* mai apropiat de forma literei sigma final lunar, *ι* și *ov* – alcătuint *așadar* Διονυσίου, antroponimul Διονύσιος la cazul genitiv.

Deasupra acestui prim rând, începând din direcția literei *o* și mai puțin clar la înălțimea literei *υ*, pot fi observate scrise oblic literele *αστυ*, acum puțin șterse, vopsea având nuanță roșiatică. La capătul acestui rând se mai disting cu dificultate alte litere *Χωρ*².

Monograma din r. 2 este formată dintr-o alăturare de litere neîntâlnită în textele inscripțiilor pe ceramică accesibile nouă. Pluralitatea semnificațiilor acestor monograme: numele abreviat al meșterului, o funcție în cadrul colectivității, conținutul recipientului etc.³ amplifică numărul lecturilor verosimile. Posibil ca pe hasta literei *P* să fie doar *N* în ligatură cu *E* – deci *NEP*, dar nu pot fi excluse total variantele *AN*, *ΑΓΥ* sau *ΠΝ*. După *N* posibil să fie *OE* sau *A* în ligatură cu *E*. În funcție de toate aceste lecturi verosimile, șirul vocabulelor rezultate ar putea fi *ΑΡΥΕ*, *ΑΡΓΙΕ*, *ΓΡΥΕ*, *NEP*, *ΛΥΕΡ*, *ΠΥΕΡ*. Numele grecești care încep cu *NEP* sau *NEPI* sau care au în componență aceste silabe sunt destul de rare⁴. Puțin probabilă, dar necesar a fi menționată totuși este întregirea *Νέ(ρ)ε(ρ)ος*, „inferior”, „care este jos” fie pentru a face cunoscută împărțirea conținutului recipientului, fie pentru indicarea unei ofrande pentru zeii infernului (*οἱ νέρτεροι Θεοί*) sau pentru morți (*οἱ νέρτεροι*). În sfârșit, amintim că valoarea numerică a literelor *NPE* este 135 după cum există și posibilitatea despărțirii *NP* – 130 și *E* semn pentru *μετρηταί*.

Dacă am admite că litera din vârful hastei este *O*, atunci grupul *οινοε* poate fi o abreviere a cuvântului *οινόεις* – *οῦς* – *όεσσα*, – *οῦσσα*, – *όενούν* „de vin”, „făcut cu vin” (*οἶνος*). *Χωρ* are foarte multe posibilități de întregire. Însemnarea se încheie cu *Διοφιλω* – dativul antroponimului teoforic puțin frecvent *Διόφιλος*⁵.

Menționăm că sunt atestate numeroase inscripții pe ceramică care conțin declarații de adorare a unor zei, ex. *Ζεῦ φίλε* „Zeus, te iubesc” sau „Zeus, prietene” [literal]⁶, situație diferită însă în cazul de față. Estimăm că ne aflăm în fața unui al doilea antroponim.

¹ F. G. Kenyon, *The Palaeography of Greek Papyri*, Oxford, 1899, tabel după p. 128; E. M. Thompson, *Handbook of Greek and Latin Palaeography*, Londra, 1906, tabel după p. 148; V. Gardthausen, *Griechische Paläographie*, Leipzig, 1913, pl.1.

² Ambele au interesante posibilități de întregire. Dat fiind faptul că, obișnuit, la ștampile, numele precedat de *ἐπι* este al unui magistrat eponim, menționăm doar completarea *ἐπινομού*.

³ W. Larfeld, *Griechische Epigraphik*, ed a III-a, München, 1914, p. 280–281; R. B. Ahmerov, *VDI 3 (37)*, 1951, p. 77–84.

⁴ W. Pape, în *Wörterbuch der griechischen Eigennamen. Dritte Auflage neubearbeitet von G. E. Benseler* I, Braunschweig, 1911, p. 990 pentru *Νερία* și *Νέριος*; L. Zgusta, *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga, 1955, p. 345, § 815, între numele de persoană romane. Cel de față e echivalat cu lat. *Numerius*.

⁵ Pape, *op. cit.*, p. 313.

⁶ *CIG IV*, 8291.

Textul inscripției ar fi: Ἐπὶ ἄστου(νόμου) Διονυσίου / Νεγὶ *sive* Οἶνε Διοφίλω.

Inscripția de pe amforă poate fi cu mare probabilitate transcrierea parțială a unei ștampile rhodiene sau cniadiene. Un preot al lui Helios cu numele Dionysios este atestat la Rhodos între anii 200–180 a. Chr.⁷, dar nivelul D3 în care a fost găsit fragmentul de amforă, dacă apreciem că în mod sigur nu este deranjat, aparține sec. I p. Chr.⁸. Pe o ștampilă cniadiană mai târzie reîntâlnim de asemenea textul din r. 1 al însemnării⁹. Numele fiind de largă răspândire, soluțiile sunt mai numeroase. Cele câteva litere izolate dintr-o ștampilă, roase și acoperite de angobă, nu pot ajuta la o rezolvare sigură.

Transcrierea textului mai lung al unor ștampile, nu doar a unor nume, cunoaște puține analogii¹⁰ și ar fi la prima atestare între descoperirile de pe teritoriul actual al țării noastre (A – 1981; IAI – Inv. 1803).

2. Fragment de amforă din pastă cărămizie, acoperită cu angobă gălbuie (lung. max. 4,15 cm; lat. max. 6,8 cm; gros. 1 cm) care păstrează cinci litere pictate cu vopsea neagră dispuse pe două rânduri. Fragmentul a fost găsit în cel de-al III-lea nivel al cetății dacice. Semnificația numerică a literelor ΛΥ – 430; ΡΟΥ – 570. Sunt și amfore pe care ΡΟΥ este abrevierea pentru Ροῦφος, iar ΛΥ pentru Λύ(κιοσ) sau Λύκων (fig. 2/2) (A – 1982; IAI – Inv. 1820).

3. Fragment din gâtul unei amfore de mari dimensiuni confecționate din pastă gălbuie pigmentată (î. 9 cm; diam. max. 15,5 cm; gros. 1,3 cm), care păstrează literele ΒΑ (î. 2,75 cm), cu duct unghiular, pictate cu vopsea neagră. Obișnuit, literele ΒΑ sunt abrevierea pentru Βασιλεὺς¹¹ (fig. 7/7; A – 1982; IAI – Inv. 1818).

4. Fragment de vas din pastă cărămizie (lung. max. 10 cm; lat. 6,35 cm; gros. 0,4 cm) care are pictate cu vopsea roșie litere dispuse pe două rânduri. În r. 1 ΑΡΠΙ cu ΑΡΠ în ligatură sau ΝΡΙ și în r. 2 Σ. Pe același fragment este graffitată litera Δ mai probabil decât Α (fig. 3/5).

Între semnificațiile posibile menționăm: r. 1 ΑΥΘ formă atestată ca abreviere pentru ΑΥΘ(ήλιος) – Αὐθ(ηλίου) și I cifra 10; r. 2 ζ – 6 de înțeles sextari deci o cantitate de 6 × 0,547 adică 3,282 l. În sfârșit litera δ are valoare numerică: 4. Se cuvine a fi menționate pentru r. 1 și lecturile mai puțin probabile ΝΡ și I deci 50–100 și 10, sau ΝΡ „Anul victoriei” 100, deși în acest ultim caz succesiunea literelor este normală (A – 1982; IAI – Inv. 1825).

5. Fragment de amforă din pastă gălbuie (lung. max. 2,55 cm; lat. max. 7 cm; gros. 0,65 cm) pe care sunt pictate cu vopsea roșie literele ΓΡ (î. 1,9 cm). În cazul de față cele două litere pot indica cifra 103, mai verosimil decât abrevierea unor cuvinte ca γρ(αμματεὺς) (fig. 6/7; 7/1; C – 1985; IAI – Inv 1830).

⁷ RE, suppl. V, art. *Rhodos*, col. 837.

⁸ S. Sanie, *ArhMold* 11, 1987, p. 106.

⁹ Al. Avram și V. Sandu, *SCIVA* 39, 1988, 1, p. 56.

¹⁰ M. Lang, *The Athenian Agora*, Results of Excavations conducted by the American School of Classical Studies at Athens 21, New Jersey, 1976, p. 47.

¹¹ V. Gardthausen, *Die Schrift, Unterschriften und Chronologie im Altertum und im byzantinischen Mittelalter*, Leipzig. 1913. p. 344.

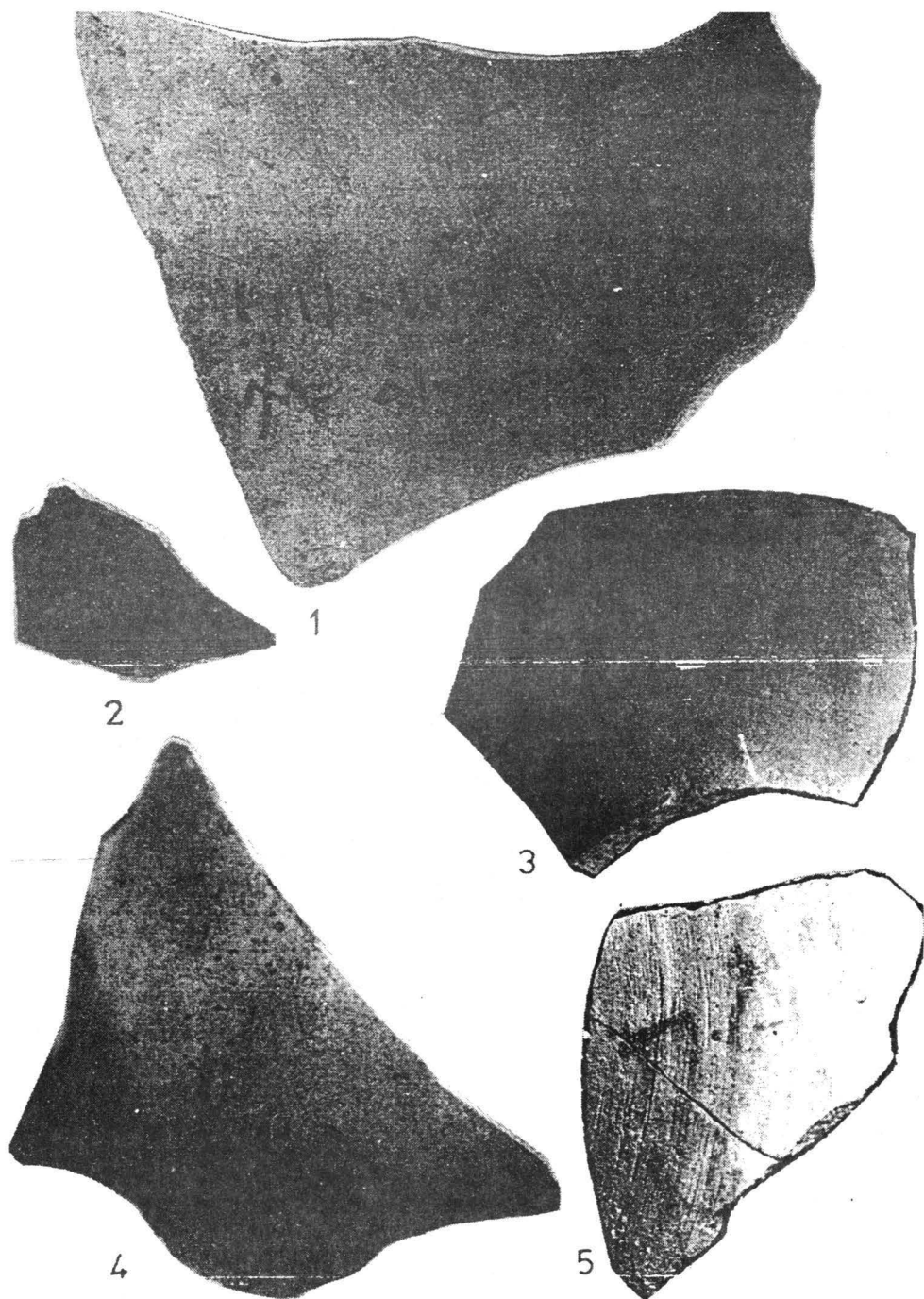

Fig. 1. Barboși. Fragmente de amforă cu *tituli picti*, descoperite în cetățuia dacică (1) și complexele romane (2-5).

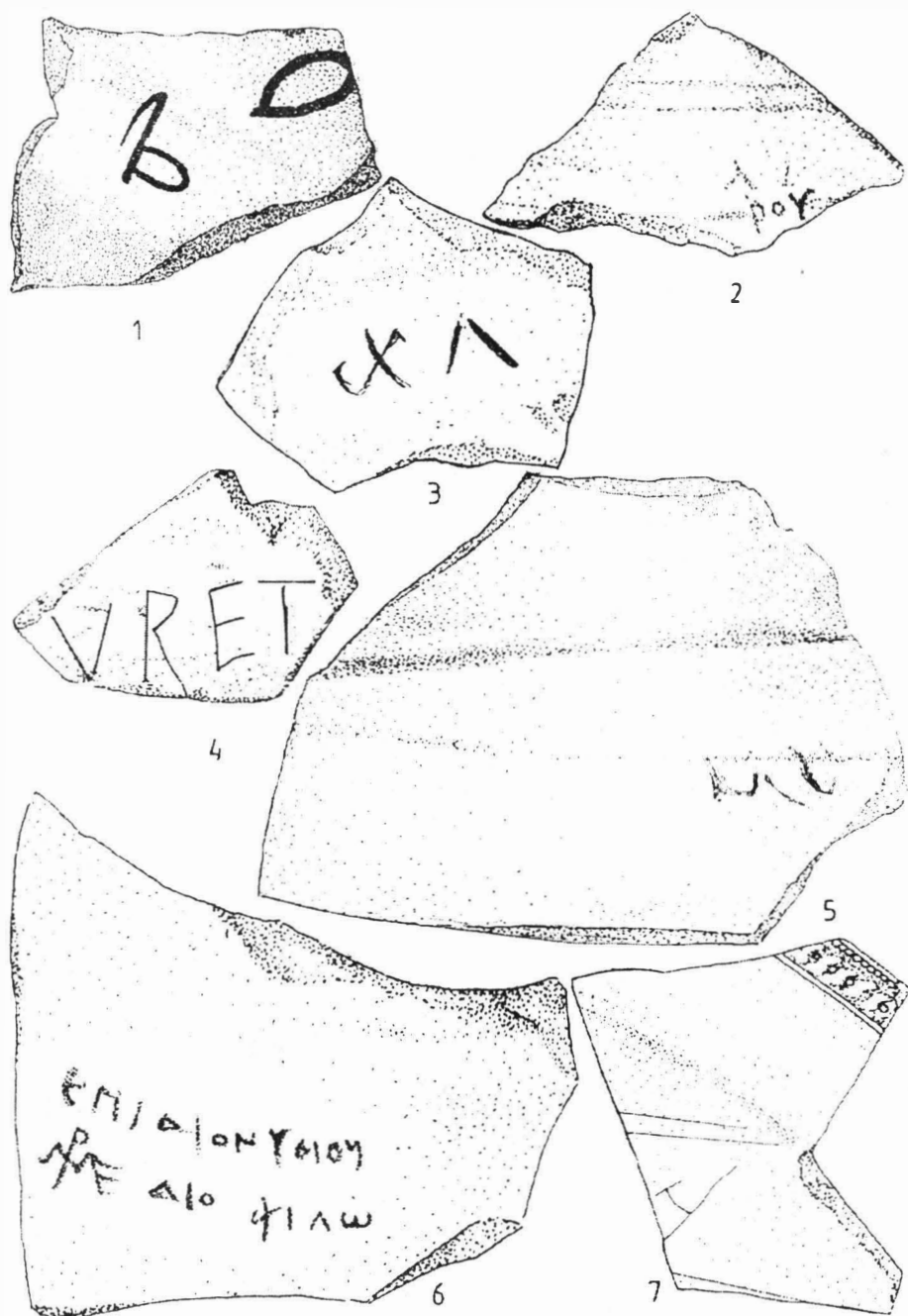

Fig. 2. Barboși. Fragmente de amforă cu *tituli picti*, descoperite în cetățuia dacică (2 și 4) și complexele romane (1, 3).

6. Fragment din gâtul unei amfore, de culoare cărămizie acoperită cu angobă albicioasă (lung. 9 cm; lat. max. 17 cm; gros. 1,5 cm) pe care sunt pictate cu vopsea roșie Ζω clare și complete (î. 3,5–4 cm) și πυ mai sus, tot pe direcția celei de-a doua părți a lui ω. În această situație opțiunea pentru o lectură Ζωπυ[ρίων] este mai verosimilă decât Ζώ(τικός), nume cu o frecvență mai însemnată (fig. 3/6 și 6/4), care ar fi putut fi sugerat de primele litere (Inv. 1823).

7. Fragment din gâtul unei amfore din pastă gălbuie (lung. max. 12,7 cm; lat. max. 10,5 cm; gros. 1,5 cm) care păstrează o inscripție cu vopsea roșie (î. 2,7 cm) Δ. În poziția normală semnul păstrat incomplet poate fi simbolul pentru cifra 1000. Într-o altă poziție a fragmentului de vas, ΔΗ (în ligatură) pot fi abrevierea pentru Δημίτηρ, Δημήτρος, zeiță al cărei nume poate fi întâlnit pe inscripții pe ceramică din alte centre elenistice și romane¹² (fig. 7; C – 1985; IAI – 1828).

8. Fragment din gâtul unei amfore din pastă cărămizie (lung. max. 14 cm; lat. max. 10,5 cm; gros. 1 cm), care păstrează o parte din inscripția cu vopsea neagră ΗΡΑ cu Η și Ρ în ligatură și hasta unei alte litere, foarte probabil Κ (î. 1,6 cm). Posibil să fie o imitare a unei ștampile de epocă romană care apare cu o astfel de grafie¹³. Cele patru litere ar putea fi abrevierea pentru Ἡρακλῆς, Ἡράκλειος, Ἡράκλειτος, Ηρακλέων¹⁴ etc., teonim și antroponime bine atestate în însemnările de pe amfore, grație mării lor răspândiri timp de secole (fig. 3/2 și 6/6; A – 1982; IAI – Inv. 1804).

9. Fragment din gâtul unei amfore din pastă cărămizie (lung. max. 9,5 cm; lat. max. 10,3 cm; gros. 0,7 cm) care are, către bază, pictate cu vopsea neagră literele ΗΡΑ (î. 1,9 cm). Teonimul Ἡρα are de asemenea o mare răspândire și pe inscripțiile amforelor care au circulat în epocile greco-elenistică și romană¹⁵, după cum cele trei litere pot reprezenta abrevierea vreunui antroponim de tipul celor amintite la prezentarea fragmentului precedent (fig. 1/4; 3/1; C – 1985; IAI – Inv. 1826).

10. Fragment din gâtul unei amfore (lung. 8 cm; lat. max. 10 cm; gros. 0,5 cm) care are pictate cu vopsea neagră literele cursive ΜΟ (î. 1,15 cm) (fig. 2/5). Posibil ca ele să indice luna Μο(ναχιών) – corespunzătoare lunii aprilie; *modius* (8,75 l) sau μ(ητροῦται) 70. (D – 1989; IAI – Inv. 1845).

11. Fragment din gâtul unei amfore din pastă roșie cărămizie (lung. max. 6,25 cm; lat. max. 7,7 cm; gros. 1,55 cm). Către bază este pictată cu vopsea neagră litera Π, al cărei corespondent numeric este cifra 80 (fig. 1/2 și 7/5; A – 1982; IAI – Inv. 1805).

¹² I. I. Tolstoi, *Greečeskije graffiti drevnyh gorodov Severnogo Pričernomor'ja*. Moscova–Leningrad. 1953. p. 26; I. A. Babinov. VDI. 4. 1970. p. 77; V. P. Iailenko. VDI 2, 1980. p. 81.

¹³ Tolstoi, *op. cit.*, p. 78; Ahmerov, *op. cit.*, p. 83. n. 68.

¹⁴ E. M. Štaerman, KSMoscova 36, 1951, p. 42, nr. 185, pl. 6/186; Y. Landau și V. Tzafiris, *Israel Exploration Journal* 29. 1979. 3–4, p. 152; V. I. Kadeev, S. B. Soročan, *Ekonomičeskije svjazi antičnyh gorodov Severnogo Pričernomor'ja v IV do n.e. – V v.n.e.*, Harkov. 1989. p. 43.

¹⁵ Lang, *op. cit.*; Tolstoi, *op. cit.*, p. 105; E. I. Solomonik, VDI 1, 1973. p. 61.

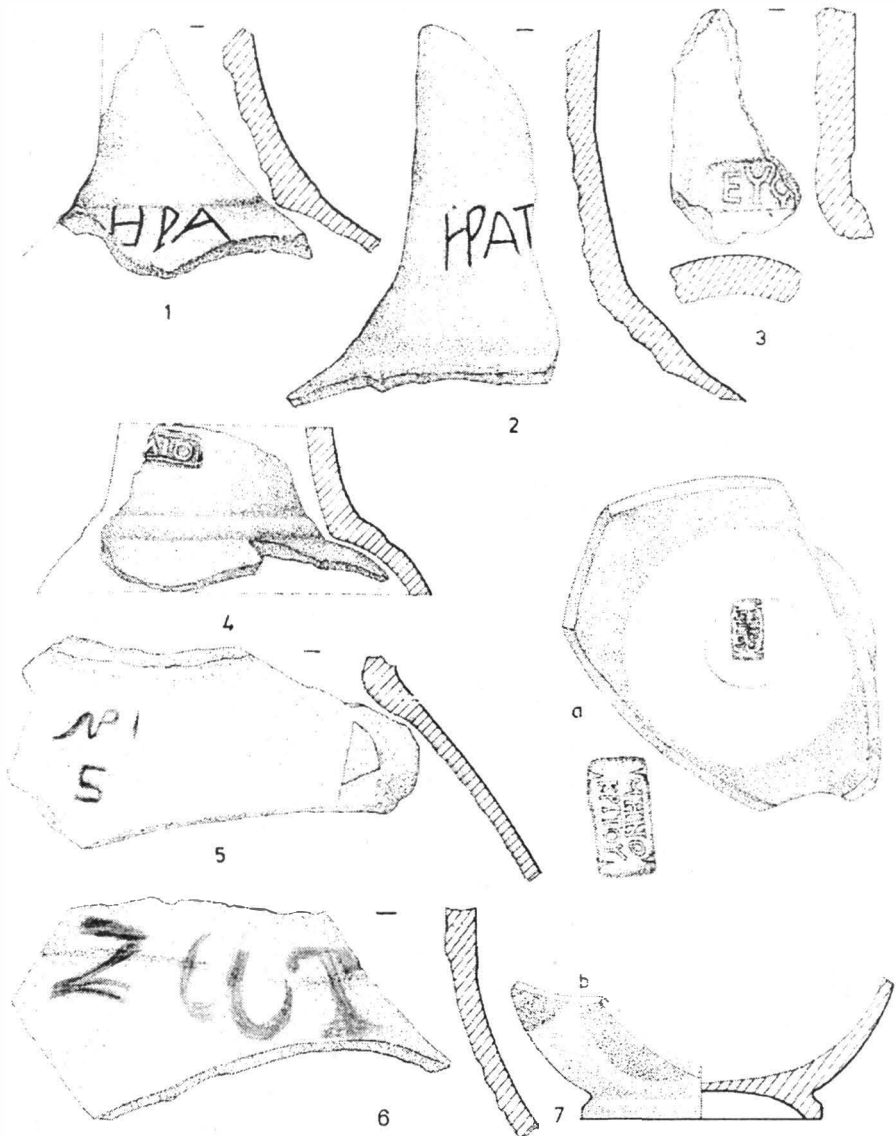

Fig. 3. Barboși. Fragmente de amforă cu *tituli picti* (1, 2, 5, 6), și ștampilate (3.4) descoperite în complexele romane și vâscior cu ștampilă (7 a-b) din cetățuia dacică.

12. Fragment din zona umărului unei amfore, din pastă cărămizie, cu mica în compoziție (lung. 7,2 cm; lat. 7,2 cm; gros. 0,65 cm) care păstrează o inscripție cu vopsea roșie (fig. 1/5). În r. 1 pot fi citite literele ΠΔ cu valorile numerice 80, respectiv 4, într-o grafie mai apropiată de scrierea cursivă și simbolul < pentru 1/2, deci 84 și 1/2. În r. 2 litera μ a cărei valoare numerică este 40, indică probabil cantitatea rămasă, 21,38 l, dacă măsurătoarea a fost făcută cu sextari (D – 1989; IAI – Inv. 1846).

13. Fragment din gâtul unei amfore din pastă alb-gălbuie (lung. max. 9,3 cm; lat. max. 8,1 cm; gros. 1,1 cm) care are pictate cu vopsea roșie literele ΠΒ din care s-a păstrat aproximativ 2/3. Valoarea numerică indicată de cele două litere este 82, posibil sextari (44,854 l). Cele două litere alăturate sunt atestate și ca abreviere a numelui lunii calendaristice Π(άναμος) δ(εύτερος). MIG.

14. Fragment din partea superioară a unei amfore din pastă gălbuie, densă (lung. max. 5,8 cm; lat. max. 9,3 cm; gros. 0,75) care păstrează două rânduri de inscripție cu vopsea roșie, scrise invers față de verticalitatea normală a amforei (fig. 1/3). Se disting în r. 1 litera Π întreagă și E fragmentară, adică 85 posibil sextari și simboluri (î. 2,1–1,3 cm). În r. 2 IE adică 15, de presupus cantitatea rămasă. Dacă admitem că a fost măsurată în sextari, 8,205 l.

Faptul că literele și simbolurile din r. 1 sunt fragmentare impune prezentarea cel puțin a unei alte variante de lectură: Πυ, semn pentru scădere, extragere; 7 – „rest” περίεστι; I=10 posibil și I; E – μετρητής – măsură. Aceste măsuri sunt echivalente cu două amfore, 39,39 l (C – 1985; IAI – Inv. 1824).

15. Fragment de amforă din pastă albicioasă (lung. max. 4,5 cm; lat. max. 3,4 cm; gros. 0,65 cm) având pictate cu vopsea roșie literele ΠΙ (î. 1,2 cm), cu valoarea numerică 110 (fig. 7/3; C – 1985; IAI – Inv. 1931).

16. Fragment de amforă din pastă albicioasă (lung. max. 6,35 cm; lat. max. 5,4 cm; gros. 0,65) pe care este pictată cu vopsea roșie litera Π (î. 1,2 cm) a cărei valoare numerică este 80 (fig. 7/4; C – 1985; IAI – Inv. 1839).

17. Fragment de amforă din pastă gălbuie (lung. max. 6,8 cm; lat. max. 5,6 cm; gros. 0,8 cm). În preajma torții poate fi observată inscripția ΙΕ (î. 0,9 cm). Cele două litere alăturate apar și ca ștampile pe unele amfore¹⁶. Valoarea lor ca numere este 85, dar nu pot fi total excluse și alte completări (antroponime, nume de lună etc.) (fig. 7/6; C – 1985; IAI – Inv. 1832).

18. Fragment din corpul unei amfore de mari dimensiuni, din pastă gălbuie, pe care sunt frumos scrise cu vopsea roșie literele ΕΠΙ, de înălțime inegală (4,6 și 4,5 cm). Ε are ductul semicircular, iar Ρ are de asemenea hasta curbă. În dreapta acestei însemnări sunt incizate patru semne Π∨∨∨ (î. 1,5; 1,8 și 3,1 cm).

Grupul de litere ΕΠΙ, așa cum se prezintă sau cu ipotetice completări, poate avea semnificații diferite. În primul rând valoarea numerică a celor trei litere este 115. Pot fi citate antroponime care încep cu această silabă, precum Επιναγμα, Εριζας etc.¹⁷. În sfârșit Ερις, zeiță care apare alături de *Arēs* și *Athena* cu multe ofrande din partea luptătorilor¹⁸.

Însemnarea incizată, explicată cu fragmentul în poziție normală pentru lectura scrierii pictate, ar putea eventual indica extrageri succesive sau suma de 2,5 drahme.

¹⁶ S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. – III e.n.)*, Iași, 1981, p. 140, pl. 36/6.

¹⁷ L. Zgusta, *Kleinasiatische Personennamen*, Praga, 1964, p. 167, § 354–2 și 354–3.

¹⁸ CIG IV, 6840, 7419, 7551, 8400. Nr. 7645 ca atribut al Afroditei. RE VIII 1, s. v. *Eris*, col. 463–465.

Fig. 4. Barboși. Fragmente de amforă (2-7) și dintr-un vas (1) cu graffiti.

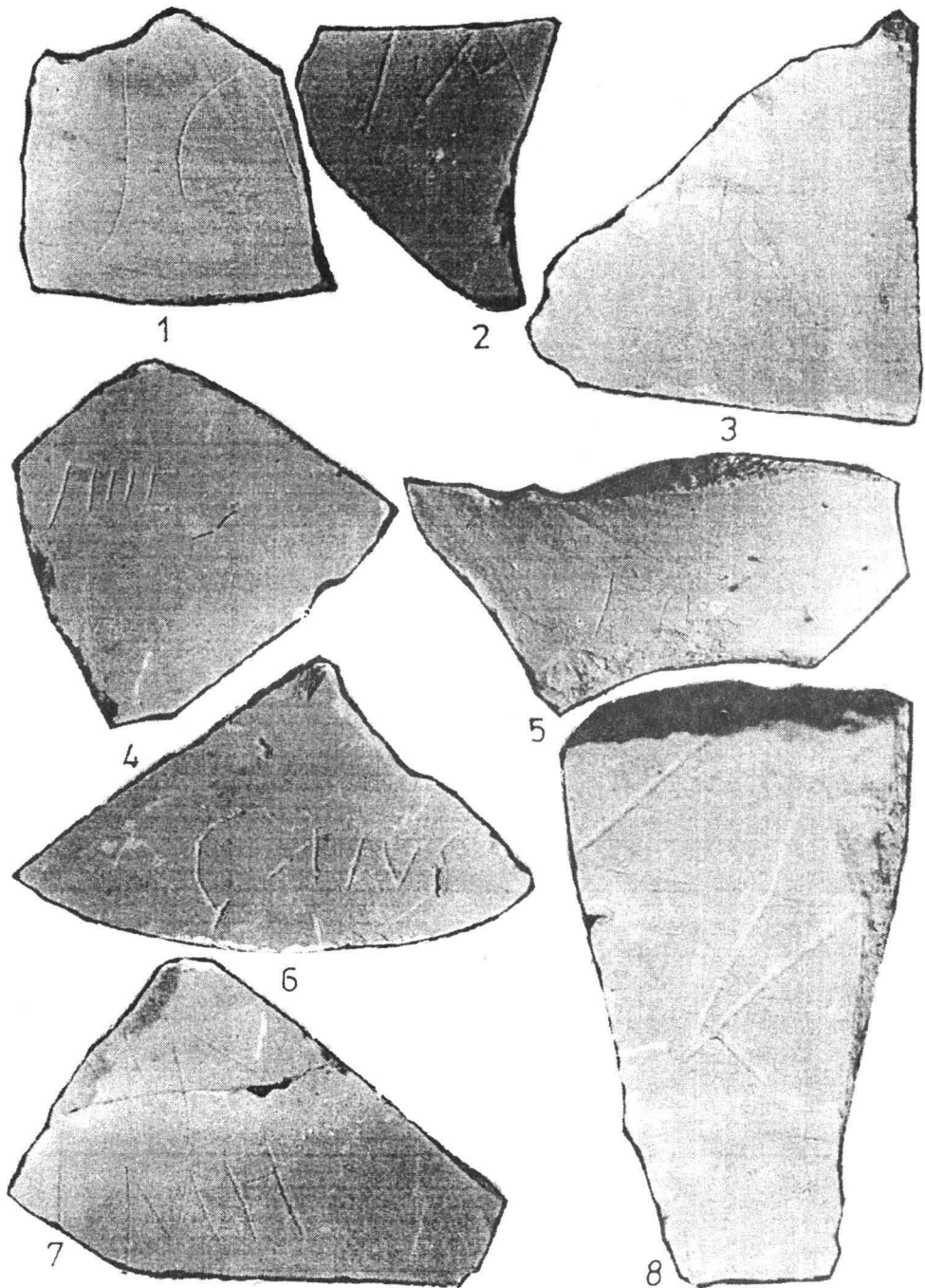

Fig. 5. Barboși. Fragmente de amforă (2–8) și dintr-un vas (1) cu graffiti.

Inversând fragmentul se ivesc pentru aceste patru semne explicații raționale interesante, atât în situația în care le-am considera litere latine LAII – *Laii* sau *Lae*¹⁹, cât și în cazul, mai plauzibil, că au fost făcute tot de un grecofon, semnele indicând scoaterea (*L*) a 30 (*Λ*) și apoi a încă două (*II*), măsuri de capacitate rămase neprecizate. În sfârșit *L* este și abrevierea pentru ἔτους – an calendaristic și în continuare 32²⁰. MIG.

19. Fragment din corpul unei amfore din pastă gălbuie, puternic pigmentată (î. max. 4,9 cm; lat max. 4,9 cm; gros. 0,8 cm) care păstrează două semne ἄο (I – î. 1,55 cm; lat. 1,35; II – î. 1 cm; lat. 1,75 cm) a căror semnificație nu poate fi considerată pe deplin sigură (fig. 2/1).

Privit în poziția normală verticală a amforei, primul semn este apropiat de cel utilizat pentru abrevierea cuvântului ἄρουρα „cereale”²¹, iar litera O ar indica cifra 70, urmând probabil în continuare menționarea unității de capacitate în care a fost efectuată măsurătoarea, foarte probabil κοτύλη.

Semnul fiind doar apropiat – nu identic – cu cel al amintitei abrevieri se impune a menționa că rotind cu 180° fragmentul apar două din literele unei formule abreviate adesea întâlnită pe monumente sau urne funerare: *O(ssa) b(ene) q(uiescant)* sau *H(ic) o(ssa) q(uiescant)* (C – 1985; IAI – Inv. 1840).

20. Fragment din corpul unei amfore de dimensiuni mijlocii, din pastă gălbuie (î. max. 10,4 cm; lat. max 15,5 cm; gros. 0,9 cm). La jumătatea superioară a fragmentului, unde poate fi observată și o parte din baza torții, s-au păstrat mai multe însemnări cu vopsea roșie (fig. 6/8). Unele discontinuități care apar la câteva litere sunt datorate ștergerii vopselei și modului în care a fost efectuată scrierea. La aceasta se adaugă faptul că în compunerea literelor mari există însemnări cu litere mici, cele mai multe ilizibile.

Fără a exclude total ipoteza că inscripția trebuie citită ținând seama de poziția verticală, normală a amforei, se impune și prezentarea altor variante de lectură, fie și pentru faptul că sunt cerute de lectura însemnărilor din stânga sus.

I – În r. 1 poate fi Π și Λ în ligatură (= 81) sau cifra 900 și Ξ (=7) deci 907; r. 2 semn pentru adăugire și în r. 3 semn pentru ξέστης și Π (=80).

II – În r. 1 apar literele Λ și ζ cu valoarea numerică 36 din care se extrage (r. 2) 5 ξέσται (r. 3).

În această poziție a fragmentului pot fi citite în parte și însemnările grupate în stânga sus. Literele sunt mult mai mici (î. 0,55 cm), unele puțin șterse. Se poate citi totuși BAPIC și Z. Posibil Βᾶρις „barcă” și ζ = valoarea numerică a literei 7. Deasupra acestui rând sunt lizibile doar literele Ν.φθ. Completarea Νάφθα sau Νάφθη rămâne ca una din multiplele posibilități de lectură.

III – În sfârșit a treia variantă, într-o altă poziție a amforei ar putea indica YZ (=407) din care se scade (r. 2) Tε (305) sau extracții succesive de 7 în r. 1 și de 5 litri (λίτρα).

¹⁹ Despre populația tracă *lai*, cf. R. Vulpe, DID II, București, 1968, p. 143, 199–200 passim; E. Dorujiu-Boilă, s. v. *lai* (lat. *Lai*), DIVR, p. 365.

²⁰ Gardthausen, *op. cit.*, p. 341, n. 4.

²¹ *Ibidem*, p. 341.

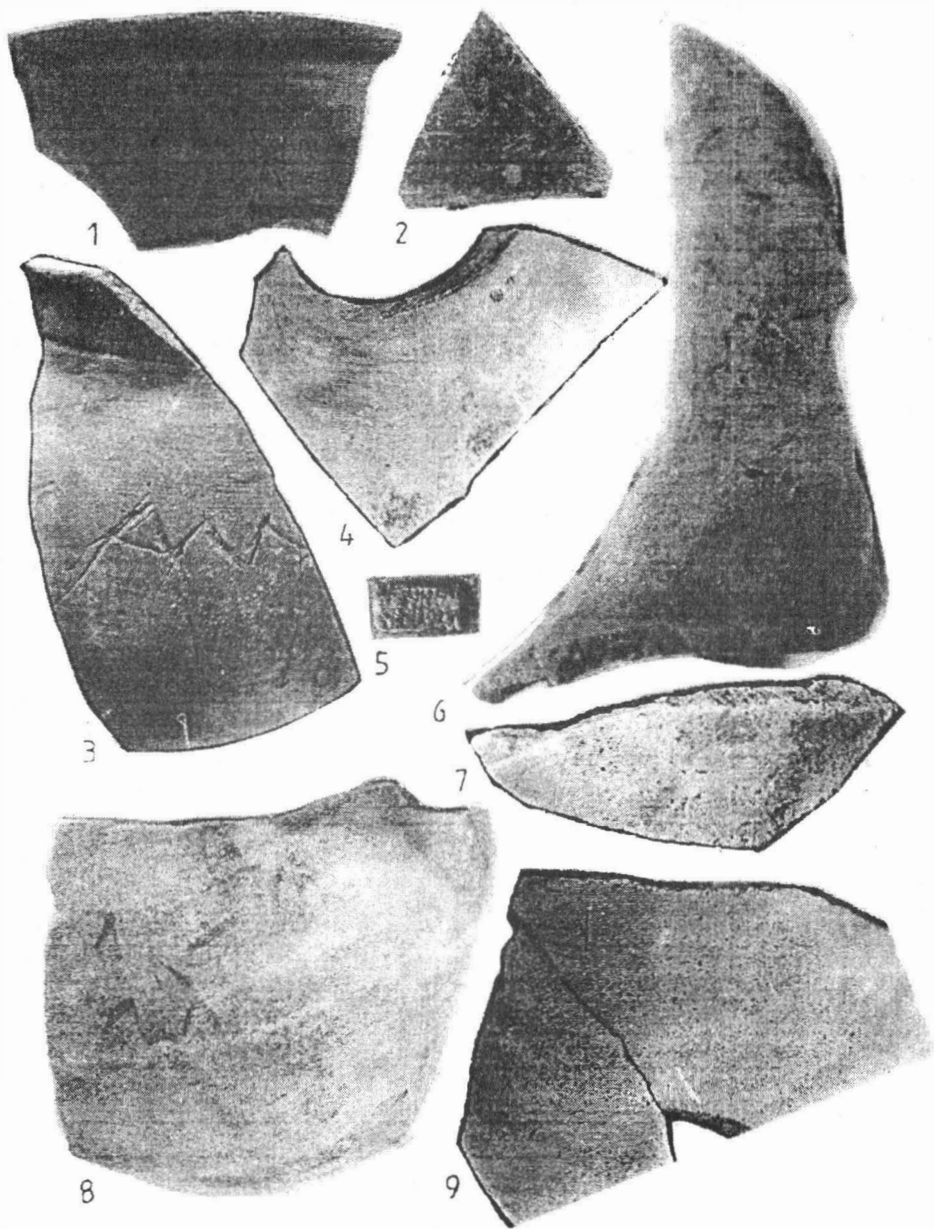

Fig. 6. Barboși. Fragmente de vase (1-3) cu *graffiti*; fragmente de amforă cu *tituli picti* (4, 6-8) și cu ștampilă (9); ștampila văsciorului din cetățuia dacică (5).

Este singurul fragment la care întâlnim această bizară situație cu cel puțin trei posibile soluții (A – 1982; IAI – Inv. 1821).

21. Fragment din gâtul unei amfore din pastă gălbuie pigmentată (î. max. 5,6 cm; lat. max. 5,5 cm gros. 0,8) care păstrează trei rânduri dintr-o inscripție fragmentară pictată cu vopsea roșie (fig. 7/8). Literele din r. 1 și 3 sunt incomplete, iar grosimea inegală a ductului lor sporește dificultatea întregirii.

În r. 1 apar literele Λ și Υ; cea de-a doua doar jumătatea inferioară. Valoarea lor ca numere este 530. Mai puțin probabil ca ele să fie prima silabă a unui antroponim.

În r. 2 pot fi citite literele ΠΕΘΞ, primele trei formând cifra 175 ultima abreviere pentru ξέσται (ξέστης), *sextarius*. Într-o altă variantă de lectură ar putea fi ΠΕ (= 105) și ὄξ[ος] – oțet, eventual ὄξ[έλαιου] – oțet amestecat cu ulei.

În r. 3 apar literele incomplete Π, Ε sau Θ și Μ a căror valoare numerică este 145, sau 149 dacă admitem că este Θ. Faptul că deasupra lui μ se poate distinge și o ne determină să adăugăm la lectura ΠΕ sau ΠΘ câteva din multiplele abrevieri ale lui μ suprapus de ο; ὄμοτον (egal); μονός (unitate); μῶιρα cu multiplele sensuri, între ele și parte. Ultimele două au egale îndreptățiri de a fi luate în seamă în lectura micii inscripții (A – 1982; IAI – Inv. 1829).

II – Graffiti. O altă grupă de inscripții pe ceramică obținute prin incizii, câteva în pasta crudă, cele mai multe după ardere este bine reprezentată și la Barboși.

Graffiti apar alături *dipinti* și ștampile sau izolat și cunosc aceași varietate a conținutului, implicit a destinației: de la simple indicații de capacitate, la antroponime, teonime, la declarații de atașament față de alte persoane sau față de vreo divinitate.

Răspândirea acestei mostre de grafomanie, benefice pentru noi, este ilustrată și de numeroasele cărți și studii ample care le-au fost consacrate, care înmănușiază descoperiri din unele așezări sau întregi zone ale antichității clasice²².

1. Fragment de amforă cărămizie roșietică (lung. 11,2 cm; lat. 6,3 cm; gros. 1 cm) care are graffitată într-o clară scriere cursivă antroponimul *GAVIS* (fig. 4/2 și 5/6). Literele sunt inegale ca înălțime (G – 3,65 cm; A – 1,3 cm; I – 1 cm; V – 0,95 cm și S 2,55 cm). A este fără bara mediană și S este puțin unghiular.

Gaius este bine cunoscut în antroponimie ca *praenomen*²³, dar și ca *nomen gentile*²⁴ și *cognomen*²⁵ cum trebuie considerat în cazul de față. Mica inscripție adaugă un nou antroponim latin celor deja cunoscute la Barboși (C – 1985; IAI – Inv. 1838).

2. Fragment din corpul unei amfore din pastă cărămizie (lung. max. 4,6 cm; lat. max. 3,8 cm; gros. 1 cm) care are incizate literele *IA* (î. 1,35 cm), *A* cu bară

²² Cf. n. 12. Adaugă *Graffiti antičnogo Hersonesa* (red. resp. E. I. Solomõnik), Кѣв. 1978; B. Galsterer, *Die Graffiti der römischen Gefäßkeramik aus Haltern*, Aschendorf. 1983.

²³ CIL III, 676, 1272, 2577, 3456, 6156.

²⁴ CIL III, 2353.

²⁵ CIL III, 870, 1237 bis, 4197, 4259, 7681, 7930, 13761; H. Krummrey, *Klio* 47, 1966, p. 366–367; I. Kajanto, *The Latin Cognomina*, Roma, 1982, p. 20, n. 2; p. 40, *cognomina* derivate din *praenomina*, p. 172.

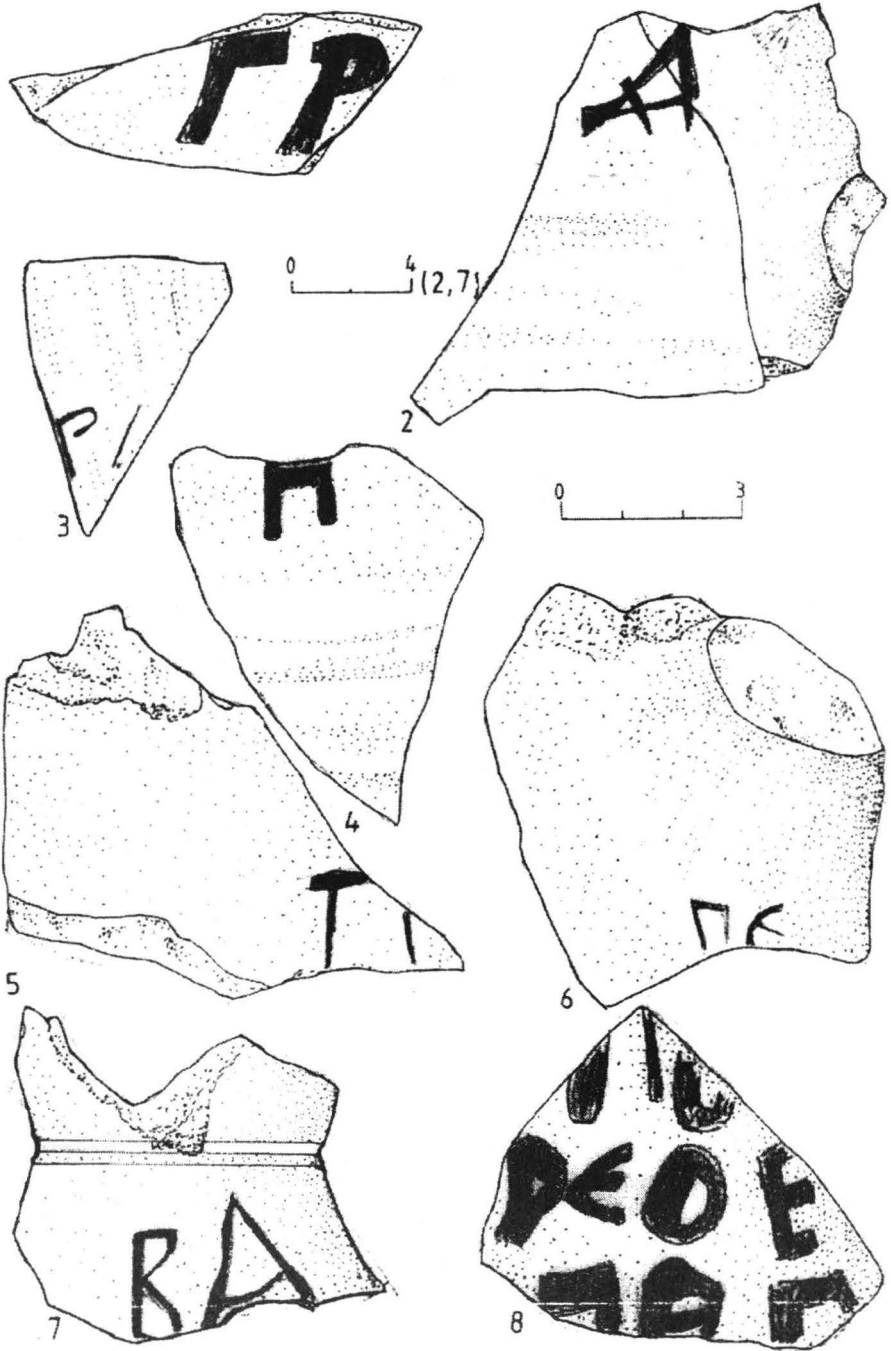

Fig. 7. Barboși. Frașmente de amfore cu tituli picti.

mediană unghiulară (fig. 5/2). Cifra indicată de cele două litere, 11, poate fi mențiunea capacității sau a cantității care se afla la un moment dat în recipient: $11 \times 0,728 = 8,0081$, dacă apreciem că cifra avea în vedere ζέστω sau $6,0171 - 11 \times 0,547$ cu măsurătoarea în sextari romani (A – 1981; IAI – Inv. 1806).

3. Fragment din gâtul unei amfore din pastă gălbuie pigmentată (lung. max. 5,15 cm; lat. max. 6,25 cm; gros. 0,9 cm) care are incizate înainte de ardere $\Xi\Lambda$ (î. 1,2 cm). Primul semn este simbolul pentru ζέστω, iar Λ indică cifra 30. Capacitatea amforei era așadar de 30 xestai, adică 21,84 l. Același simbol este uneori utilizat și pentru a indica ὑπό „sub” sau ἐλάσσων „mai puțin” (fig. 2/3; A – 1981; IAI – Inv. 1807).

4. Fragment din gâtul unei amfore, foarte probabil de mari dimensiuni (î. max. 8,8 cm; lat. max. 4,6 cm; gros. 1,75 cm) care are incizate două litere (fig. 4/5; 5/8). Din prima s-a păstrat doar o hastă verticală și sunt mai multe posibilități de completare. Cea de-a doua literă, K, are o formă întâlnită adeseori în scrierea cursivă. Menționăm că valoarea indicată de litera K este 20 (A – 1981; IAI – Inv. 1808).

5. Fragmente dintr-o amforă de mari dimensiuni, confecționată din pastă cărămizie (lung. max 11,2 cm; lat. max. 8,8 cm; gros, 0,95 cm) care are incizate literele: MA și MH (î. 4,5 cm) dispuse pe două rânduri (fig. 4/6; 5/7). Literele cu ductul sigur, incizate de un iscusit caligraf, ca și în cazul lui Gaius, sunt unghiulare și au hastele din stânga prelungite. Valoarea numerică a literelor MA este 41, iar MH – 48. Se poate deci presupune o adăugire la cantitatea inițială.

Dacă măsurătoarea s-a făcut în sextari, în primul caz sunt 22,427 l, iar în cel de-al doilea, 48 sextari = 26,256 l = 1 *quadrantal* = 1 *amphora*. Mai puțin probabilă lectura care ar conferi însemnării o semnificație culturală păgână de tipul M(εγ)ά(λη) Μή(τηρ) sau creștină. Abrevierile pentru amintitele vocabule sunt de altfel ΜΓ, respectiv MP (A – 1980; IAI – Inv. 1809).

6. Fragment din gâtul unei amfore de culoare cărămizie (lung. max. 5,3 cm; lat. max. 11,2 cm; gros. 0,75 cm) care are incizate literele ΠΕ (î. 1,45 cm) păstrate incomplet (fig. 4/7 și 5/5). Sunt cunoscute ștampile și *dipinti* cu însemnări similare. Valoarea numerică a celor două litere este 85 (A – 1981; IAI – Inv. 1811).

7. Fragment din corpul unei amfore de culoare cărămizie (lung. max. 8,05 cm; lat. max. 11,2 cm; gros. 0,75 cm) care are incizate literele ΠΙΙΕ (î. 0,75–1,15 cm) (fig. 4/4; 5/4). Este posibil ca însemnarea să fi fost o parte din frecventul îndemn „πίε”, aici constatând un ι în plus π <ι> ε [οἶνος καλός] „bea, vinu-i bun”²⁶.

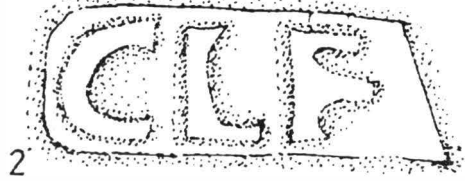
Se impune a fi menționată și o altă posibilă lectură: π(ερίεστ)ι – rest, Π – două, Ε simbol pentru μετρεταί – măsuri, totalizând 3 *amphorae* (A – 1981; IAI – Inv. 1810).

8. Fragment de vas din pastă cărămizie, acoperit cu firnis roșiatic și decor în val obținut prin lustruire (lung. max. 4,5 cm; lat. max. 4,8 cm; gros. 0,55 cm) care are incizate literele cursive cu duct sigur SEX(S – î. 3,65 cm; E – 2,2 cm; X – 1,8 cm).

²⁶ Al. Suceveanu, *StCl* 6. 1965. p. 282. O „variantă”: πεινῆ εὐφραίνου „bea, bucură-te” publică Solomonik, *VDI* 1. 1973. p. 61.

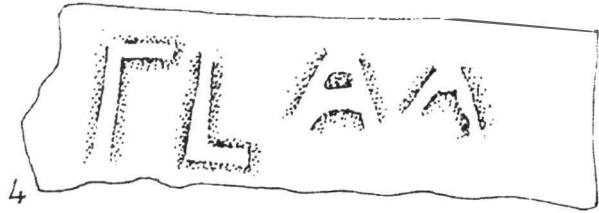
1

2

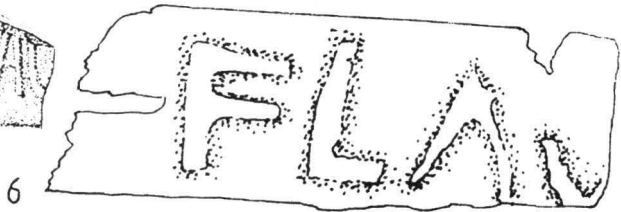
3

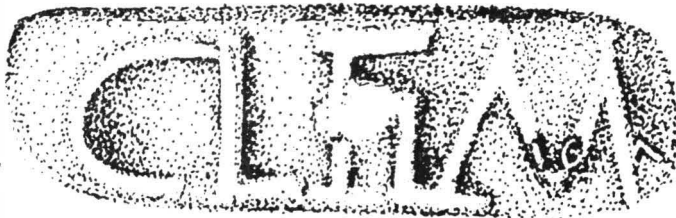
4

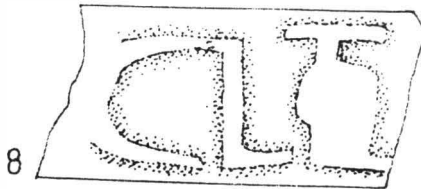
5

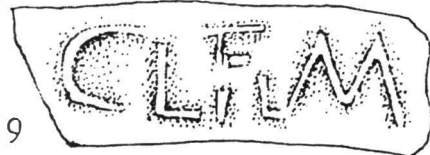
6

7

8

9

Fig. 8. Barboși. Ștampile tegulare cu *Legio V Macedonica* (1, 3, 5) și *Classis Flavia Moesica* (2, 4, 6–9).

Cele trei litere formează foarte probabil prima parte a unui antroponim de tipul *Sextus* (*Sextianus*, *Sextilius*, *Sextius/a*, *Sextiola*, *Sextula* etc.)²⁷ atestat pentru prima dată la Barboși (fig. 4/1 și 5/1; A-1982; IAI – inv. 1813).

9. Fragment dintr-un vas cu marginea dreaptă puțin evazată, din pastă cărămizie (fig. 6/1). Suprafața exterioară prezintă urmele unei acoperiri cu angobă roșie (lung. max. 3,7 cm; lat. max. 6,7 cm; gros. 0,4 cm). Fragmentul păstrează o parte dintr-o reprezentare și o inscripție graffitată. Cele câteva incizii dispuse circular pot sugera că în zona centrală era înfățișat un cap încununat cu raze, posibil *Sol*. Pe fragment se poate distinge o parte dintr-un cerc (diam. 1,35 cm) deasupra căruia au fost graffitate literele *Y* și *N* (î. 0,6–0,8 cm) și la capătul însemnării *H* posibil *IH* și \times (î. 0,65 și 1,45 cm).

S-ar putea ca prima parte să fie conjuncția *oŭv*, cu multiple semnificații, aici „cel puțin” și în continuare *H* sau *IH*, deci 8 sau 18 \times denari. Dificil de completat textul, ca și imaginea. Dacă excludem valoarea de literă pentru *O*, celelalte două litere indică numărul 450.

Faptul că semnul pentru denari apare adeseori înaintea numeralului obligă și la o lectură a însemnării cu buza vasului în jos. Șirul începe cu simbolul pentru denari și continuă cu *IH* în ligatură. Linia care suprapune pe *H* e prea mare pentru a fi interpretată ca indicația „mii”. Urmează alte ligaturi care apropie grupul de litere *OINA* (*οινα*) de o monogramă. Vocabula *oŭva*, *aç* cu înțelesuri identice cu *oŭvη*, *ηç* „butuc de viță”, „viță de vie” și „vin” în dialectul dorian sugerează și spațiul de origine al celui care a făcut însemnarea (A-1982; IAI – Inv. 1812).

10. Fragment de amforă cărămizie (î. max. 6,25 cm; lat max. 6,2 cm; gros. 0,85 cm) care are incizate literele *CH*, prima incompletă și simbolul ζ (î. 1,2 cm) (fig. 4/3 și 5/3). Valoarea ca numere a celor două litere este 208, iar simbolul poate fi reîntâlnit atât pentru indicarea „drahme”, dar și pentru 1/2. Trebuie avute în vedere ambele posibilități de lectură (Inv. 1814).

11. Fragment de cană cu marginea ușor evazată, din pastă cărămizie, acoperită cu angobă roșie (î. 6,85 cm; lat. max. 4,45 cm; gros. 0,45 cm), pe corpul căreia au fost incizate mai multe litere, între care întregi s-au păstrat *AM* (î. 2,35, respectiv 1,05 cm), și parțial alte două, probabil *E* și *A*. Ar putea fi o însemnare de tipul [*AMO TJE AMA [ME]*]²⁸ (fig. 6/3; C-1985; – Inv. 1843).

12. Fragment dintr-o amforă mare, din pastă roșiatică, cu bucățele de calcar și mică în compoziție (î. max. 6,7 cm; lat. max. 5,2 cm; gros. 1,15 cm) pe care sunt incizate literele *AP* în ligatură și o a treia literă Π din care s-au păstrat doar hastele verticale (î. max. 4,8 cm). Cele trei litere în ligatură apar pe recipiente din Chersonesul Tauric încă din sec. IV–III a. Chr. și apoi pe monede până în sec. II p. Chr., ca abreviere a cuvântului $\Pi\alpha\rho\upsilon\acute{\epsilon}\nu\omega\iota$, indiciu că este dedicată zeiței fecioare – Athena²⁹. MIG.

²⁷ Kajanto, *op. cit.*, Index, p. 411.

²⁸ Cf. CIL XII, 5692; 5693₁₃; 5698 passim; XIII₂, 10018₁₄; 10024₄₀ etc., text incizat pe diferite obiecte din materiale semiprețioase sau pe vase ceramice.

²⁹ Babinov, *op. cit.* (supra n. 12), p. 74; Solomonik, *Graffiti antîcnogo Hersonesa*, p. 6–7, 102–103.

13. Fragment de tipsie *terra sigillata* (î. 2 cm.; lung. max. 7,8 cm; gros. 0,45 cm), din pastă cărămizie cu firnis de culoare roșiatică (fig. 2/7). Marginea prezintă un decor perlat care încadrează *S*-uri despărțite cu puncte. Pe fragment este incizată litera *H* – a cărei valoare numerică este 8 (C – 1985; IAI – Inv. 1834).

14. Fragment din gâtul unei amfore din pastă roșiatică (î. 7 cm.; lat. 5,5 cm; gros. 1,2 cm) care are incizate literele ΠΑ (î. 3,9 cm) și ε (î. 2 cm). Posibil să indice cifra 135 sau 130 μετρητάι. MIG.

15. Fragment dint-un vas din pastă roșiatică (î. max. 4,8 cm; lat. max. 5,4 cm; gros. 0,65 cm), acoperit cu o angobă brună-maronie care păstrează o parte dintr-o însemnare (fig. 6/2). Numai două litere sunt întregi, completarea celor de la extremități păstrează un grad mare de probabilitate (Inv. 1815).

Propunem întregirea [*Aurellian(us)*]. Lecturile ΖΙΑΝ (Ζιαν) sau ΖΙΑΛ (Ζιλα) ni se par mai improbabile și pentru că însemnările lizibile obținute prin lustruire sunt *ATIAS* și *MAXIM(us)* (A – 1982; IAI – Inv. 1815).

16. Fragment de vas din pastă brună, densă (î. 3,8 cm; lat. 5,6 cm; gros. 0,7 cm) cu o urmă de angobă roșiatică la exterior (fig. 2/4). Fragmentul păstrează două grupuri de câte două litere (î. 1,3 – 1,6 cm): *VR* și *ET*. La partea superioară a literei *R* incizia este mai puțin profundă și ar putea duce și către lectura *VK*. Ne aflăm în fața unei scrieri latine în care *VR* poate fi terminația vreunui cuvânt ca [*AugJurs* sau abrevierea vreunui antroponim [*AJur(elius)*]. Însemnările obținute prin lustruire păstrează două litere dispare: (A – 1982; IAI – Inv. 1816).

III. Ștampile pe recipiente. Numărul amforelor și al altor vase cu ștampilă recent descoperite este relativ mic.

1. Fragment dintr-o amforă cu gâtul larg, din pastă gălbuie pigmentată (î. max. 7,55 cm; lat max. 13 cm; gros. 1,5 cm) care păstrează la extremitatea dreaptă, într-un cartuș rectangular (î. 1,2 cm), ștampila în relief ΔΙΟ (î. literelor 0,9 cm) (fig. 3/4 și 6/9), posibil o parte din numele lui Ζεύς (gen. Διός)³⁰. Ștampile asemănătoare au mai fost găsite la Zavestnoe și în Crimeea³¹ (A – 1981; IAI – Inv. 1802).

2. Fragment din gâtul unei amfore din pastă cărămizie (î. max. 5,4 cm; lat. max. 3,2 cm; gros. 0,9 cm) cu o parte dintr-o ștampilă în relief, în cartuș rectangular (î. 1,2 cm). S-au păstrat literele EY (î. 0,75 cm) și o parte dintr-o altă literă (fig. 3/3). Completarea probabilă Εὐφρόνογος³². De altfel, între antroponimele întâlnite în inscripțiile de pe amfore sunt relativ numeroase cele care au prima silabă Ευ³³ (C – 1985; IAI – Inv. 1834).

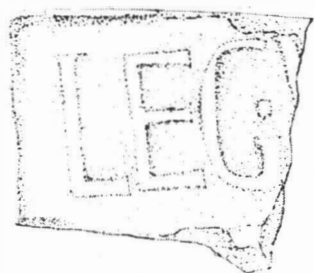
3. Fragment din partea inferioară, cu inelul de susținere a unui vas lucrat la roată din pastă cenușie, bine arsă (lat. 8,6 cm; î. max. 3,2 cm; gros. 0,31 cm). O

³⁰ Babinov, *op. cit.*, p. 75.

³¹ Ștaerman, *op. cit.* (supra. n. 14), p. 40. pl. 5/147; Ahmerov, *op. cit.*, p. 66; V. V. Kropotkin, *Rimskie inportnye izdelija v vostočnoj Evrope (II v. do n. e. – V v. n. e.)*. Moscova, 1970, p. 11.

³² A. Dumont, *Inscriptions céramiques en Grèce*, Paris, 1872, p. 95.

³³ Kropotkin, *op. cit.*, p. 11; T. N. Vysolskaia, VDI 4, 1978, p. 72.

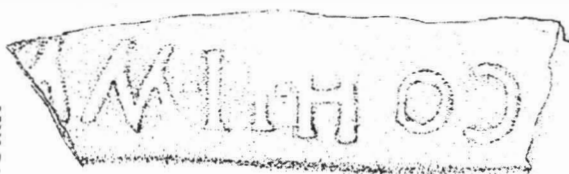
1

2

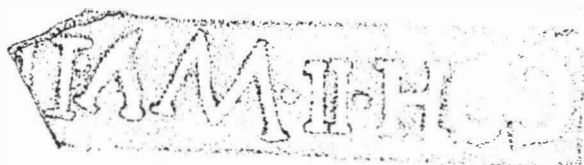
3

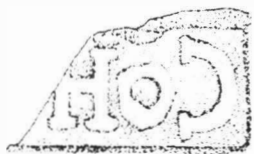
4

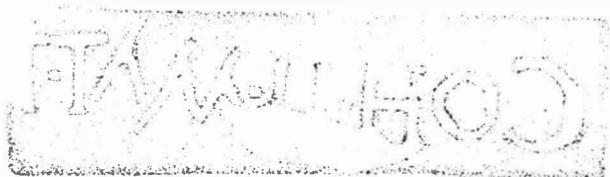
6

5

7

8

Fig. 9. Barboși. Ștampile tegulare cu *Legio V Macedonica* (1, 3) și *Cohors II Mattiacorum* (2, 4–8).

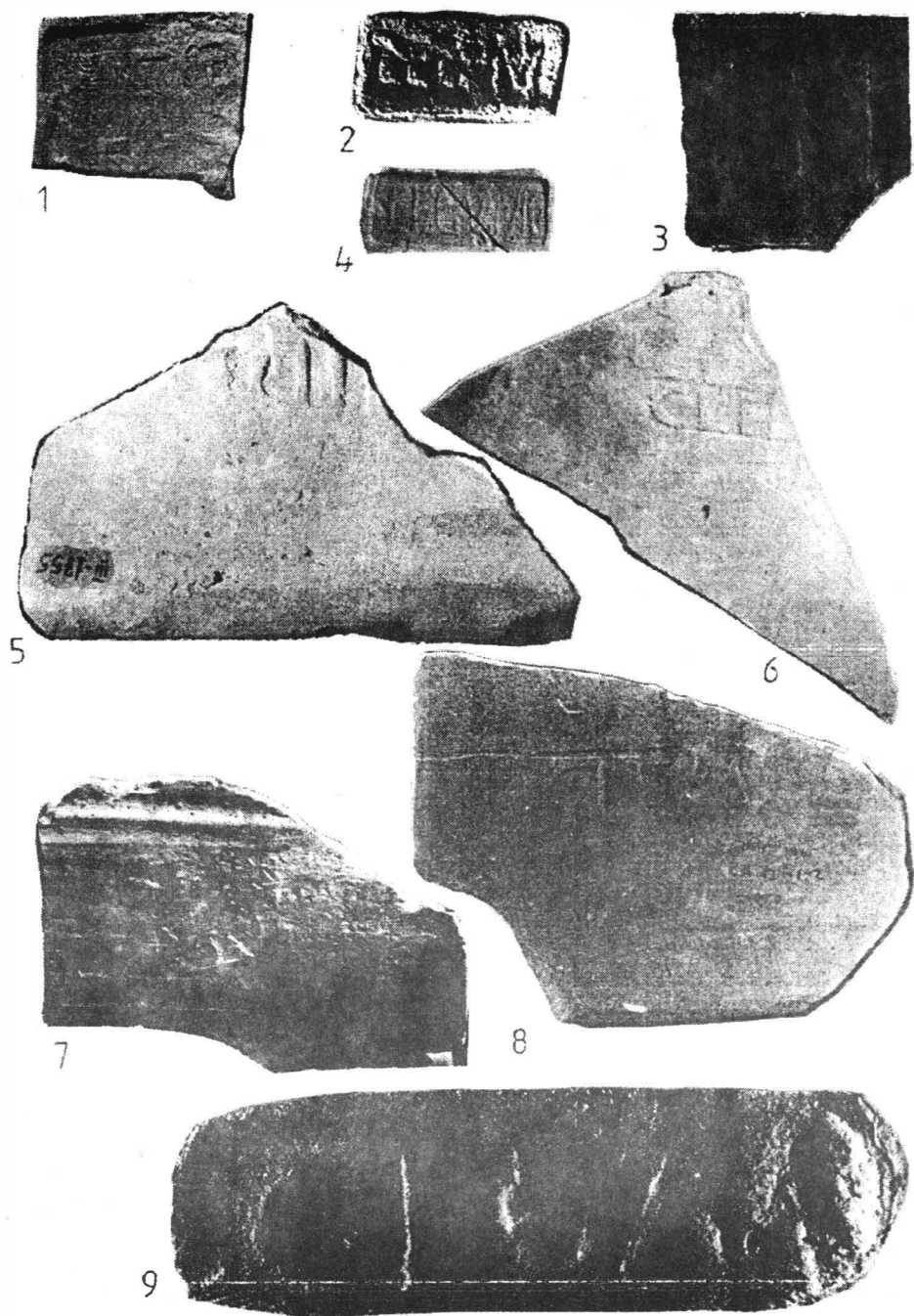

Fig. 10. Barboși. Ștampile tegulare cu *Legio V Macedonica* (1-4) și *Classis Flavia Moesica*.

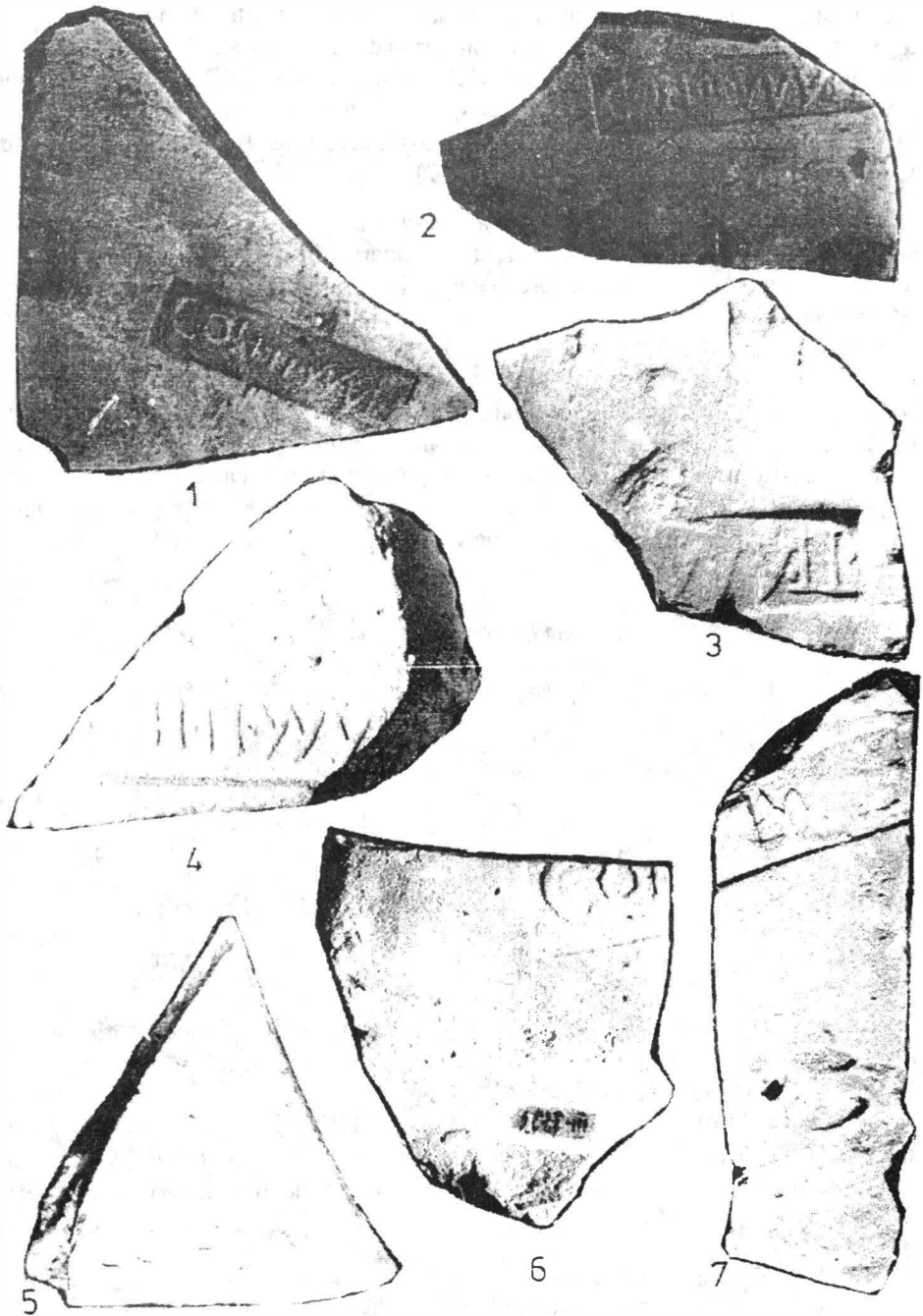

Fig. 11. Barboși. Țigle cu ștampila *Cohors II Mattiacorum*.

parte din suprafața vasului, foarte probabil cană, a fost acoperită cu un fimis maroniu (fig. 3/7 și 6/5). La interior, într-un cartuș în formă de *tabula ansata* (1,35 x 0,7 cm), pe două rânduri suprapuse, apar literele MHNO în r. 1 și KPITOY în r. 2. Numele Μηνώκρητος, bine atestat în onomastica greacă³⁴ nu este cunoscut între fabricanții de vase în limitele informațiilor care ne-au fost accesibile (Ba. 1985, cas. I, latura NE -1,70 m, D2; A - 1982; IAI - Inv. 1817).

IV. Ștampile tegulare. *Legiunea a V-a Macedonica*. Țigle și cărămizi cu ștampila legiunii V Macedonica au fost descoperite în *castellum* și în castru, iar unele au fost reutilizate și în complexe datate în perioada în care legiunea era deja cantonată la Potaissa.

Dacă la publicarea studiului lui N. Gostar singurul tip de ștampilă cunoscut era *LEG V MAC* cu *MA* în ligatură³⁵, în cursul cercetărilor ulterioare au fost găsite ștampile întregi sau fragmentare cu *LEG VM* (fig. 8/3 și 10/3) și foarte probabil *LVM*³⁶. Cele mai numeroase rămân ștampilele *Leg V Mac* cu sau fără o liniuță deasupra lui *V* (fig. 8/1). Ultima campanie adaugă încă o țișlă fragmentară care păstrează din ștampilă (1) doar *LEG* și o parte din *V* (fig. 9/1 și 10/1). După înălțimea literelor ar fi de întregit cu mare probabilitate *LEG VMAC*.

Nr. crt.	Dimensiunile maxime ale fragmentelor păstrate			Dimensiunile cartușului		Înălțimea literelor						
	lung.	lat.	gros.	î.	lat.	L	E	G	V	M	A	C
1	9,7	7,5	2,9	3,6	-	2,40	2,40	2,40	-	-	-	-
2	7,5	6,4	2,1	3,7	-	2,35	2,35	2,35	2,20	2,35	2,35	2,35
3	27	21	2,75	3,6	-	2,40	2,40	2,40	2,20	2,40	2,40	-
4	16,3	9,1	2,6	3,6	8,75	2,45	2,45	2,45	2,20	2,45	2,45	-
5	16	11	2,8	3	-	-	-	-	2,50	2,50	-	-

Classis Flavia Moesica. Unitatea de marinari a cărei prezență este atestată în numeroase centre ale zonei ponto-danubiene³⁷ are pe țigle, olane și cărămizi ștampile de o mare varietate³⁸. La Barboși sunt atestate doar o mică parte dintre aceste tipuri de ștampile: *CL FL M* și *CL FL MY* imprimate cu cel puțin patru ștanțe cu formele literelor și asocierea lor diferită (fig. 7/2, 4, 6-9; 10/5-9). La una dintre ștampile poate fi remarcată completarea cu litere mai mici la *My(sica)* pentru

³⁴ H. Solin, în *Actes du Colloque International sur l'onomastique latine*, Paris. 1977. p. 216, n. 2.

³⁵ N. Gostar, *Danubius* 1, 1967, p. 108-109.

³⁶ Sanie, *Civilitățile romane*, p. 89; ISM V. 305; Emilia Dorușu-Boiță, *SCIVA* 41, 1990. 3-4, p. 260, fig. 286 și 261, n. 15.

³⁷ E. Condurachi, în *Actes du IXe Congrès International d'études sur les frontières romaines (Mamaia, 6-13 septembre 1972)*, București-Köln-Viena, 1974, p. 84-88.

³⁸ A. Aricescu, *Annata în Dobrogea romană*, București. 1977, p. 70-71.

Moesica. Țiglele și olanele cu ștampila acestei unități se numără printre descoperirile relativ rare și poziția lor stratigrafică nu confirmă deocamdată afirmația referitoare la participarea marinarilor la construcția *castellum*-ului.

De menționat reutilizarea unor țigle cu ștampila *CLFLMY* într-o construcție funerară la est de *castellum*³⁹.

Între țiglele ștampilate descoperite cu prilejul săpăturilor arheologice, cele mai numeroase sunt ale cohorței a II-a a Mattiacilor, prezentă vreme îndelungată la Barboși-Galați⁴⁰. Doar o mică parte dintre țiglele cohorței au fost publicate și nu toate cu datele complete⁴¹. Analiza principalilor parametri a 16 țigle ștampilate (cf. tab.) descoperite în complexe arheologice nederanjate, selecționate dintre cele 60 de exemplare⁴² existente din campaniile anterioare, permite formularea unor constatări (fig. 9/2, 4-8; 11).

a) Literele *COH-II-MATT*, imprimate negativ, sunt încadrate de cartușe de formă rectangulară.

b) Literele *COH* imită de regulă scrierea monumentală, sunt frumos aliniat și bine proporționate. Numeralul ordinal *II* are obișnuit înălțimea literei *H* și este încadrat de două puncte.

c) În ceea ce privește literele *MATT*, abrevierea pentru *Mattiacorum*, cu excepția unei singure ștampile, sunt mai apropiate de caracteristicile scrierii cursive. Pe unele ștampile pot fi observate puncte plasate după *A*, ca și după primul și al doilea *T*. *M* are hastele laterale înclinate, una dintre ele prelungită, iar vârful unghiurilor ajung uneori până la linia superioară a cartușului. *A* apare totdeauna fără bara mediană și adeseori cu una dintre haste prelungite. Primul dintre cei doi *T* are forma obișnuită, iar cel de-al doilea are doar prima jumătate a barei orizontale.

Susamintitele constatări îndreptățesc unele considerații:

1. După forma și înălțimea literelor rezultă că pe țigle au fost aplicate cel puțin 4 tipuri de ștampile.

2. Ștampilele au fost imprimate „retrograd”. Imprimarea negativă poate fi regăsită pe țiglele altor legiuni, trupe auxiliare sau pe *tegulae privatae* din Moesia Inferior și Dacia și din alte provincii, dar pentru *Cohors II Mattiacorum* ea reprezintă o variantă unică⁴³.

3. Diferența dintre ductul primelor 5 și a ultimelor 4 litere ar putea indica

³⁹ M. Brudiu, SCIVA 27, 1976, 1, p. 90, fig. 4/2.

⁴⁰ Gostar, *op. cit.*, p. 108-111.

⁴¹ Gh. Ștefan Dacia 5-6, 1935-1936 (1938), p. 344-345, fig. 4/17; Al. Barnea, SCIVA 25, 1974, 1, p. 111; S. Sanic, I. T. Dragomir, Ș. Sanic, SCIVA 26, 1975, 2, p. 190; Sanic, *Civilizația romană*, p. 90.

⁴² Au fost selectate țiglele ștampilate găsite în complexe arheologice clare și bine datate. Dintre țiglele cu ștampila similară descoperite în același complex a fost menționată doar cea care avea ștampila mai bine păstrată.

⁴³ Sunt cunoscute atât țiglele cu ștampila unor legiuni cât și cele ale unor unități auxiliare pe care ștampilele au fost imprimate normal sau negativ, ex.: *Leg IV FF* imprimare normală IDR III/2, 389 a-b și negativă 389-c; *Leg XIII G* imprimare normală IDR III/2, 541, 1-4 și negativă 541,10; *Coh(ors) I Bra(caraugustanorum)* IDR III/4, 329 normală și 336 negativă; *Coh(ors) His(panorum)* IDR III/4, 339 normală și 339, negativă. Această problemă va fi reluată și la prezentarea ștampilei următoare, astfel că nu amplificăm numărul exemplor.

faptul că ștampila a fost confecționată cu două ștanțe, cea cu literele *MATT* fiind executată mai stângaci.

4. Toate ștampilele cu *Cohors II Mattiacorum* au fost aplicate în exclusivitate pe țigle⁴⁴.

5. Fără a putea stabili o cronologie a tiparelor folosite de menționat că la Barboși în cel mai vechi nivel roman au fost găsite ștampile cu cele mai mici litere. Trei dintre țigle păstrează urmele unor labe și gheare (6, 7), iar una are schițat un arc de cerc (4).

În anul 1989 săpăturile arheologice au fost efectuate în grădina locuitorului

Nr. crt.	Dimensiunile maxime ale fragm. păstrate			Dimensiunile cartușului		Înălțimea literelor						
	lung.	lat.	gros.	î.	lat.	C	O	H	I	M	A	T
1	10,2	10,7	2	-	-	1,4	1,05	1,45	-	-	1,4	-
2	21,5	14,5	2,9	2,9	10,7	1,8	1,3	1,8	1,8	1,8	1,45	1,45
3	18,1	5,8	2,3	-	-	-	-	-	-	1,5	-	-
4	11,5	7,6	2,7	2,6	-	1,5	1	-	-	-	-	-
5	8	12,5	2,5	2,45	-	-	-	-	-	1,4	1,4	1,4
6	18	15,2	3	2,75	-	-	1,3	1,65	1,6	1,65	-	-
7	10	8,8	1,75	-	-	-	-	-	-	1,6	1,6	1,6
8	16,7	9,7	2,8	2,4	-	1,48	1,1	1,45	1,45	1,65	-	-
9	8,4	13,2	2,35	2,9	11,2	1,65	1,3	1,65	1,65	1,65	1,6	1,3
10	17,5	7,3	2,4	3,1	-	-	-	-	-	-	-	1,5
11	8,2	12	2,4	2,5	-	-	1	1,3	1,3	1,4	1,4	-
12	12	6,75	2,8	2,8	-	-	1,2	1,65	1,6	-	-	-
13	9,25	9	2,45	-	-	1,8	1,2	-	-	-	-	-
14	17	9,4	2,8	2,35	10,35	1,5	1,05	1,45	1,4	1,65	1,6	1,6
15	6,7	7,5	2,2	2,5	5,6	1,55	1,2	1,3	-	-	-	-
16	13,2	12,6	2,8	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Gheorghe Petrache, situată în cea mai sud-vestică zonă explorabilă de la Barboși, la aproximativ 15 m de calea ferată⁴⁵.

Săpăturile aveau ca principale obiective: completarea datelor referitoare la traseul spre sud al zidului vestic al castrului; delimitarea laturilor sudice și vestice ale uneia dintre necropolele situate la vest de castru; descoperirea laturii sudice a castrului.

Fără a răspunde direct la toate aspectele care sperăm că-și vor găsi cel puțin parțial soluționarea grație noii investigații, săpăturile au fost totuși rodnice. În acest context menționăm doar o ștampilă tegulară neîntâlnită până acum la Barboși. Pe

⁴⁴ Aricescu, *op. cit.*, p. 67; „locul ei de staționare în veacul al II-lea se afla la Barboși, în stânga Dunării, unde o avem atestată prin *cărănizi* (subl. n. S. S.) ștampilate.

⁴⁵ Continuarea săpăturilor arheologice în acest punct rămâne problematică. Cea mai mare parte a materialelor descoperite se află în depozitul Muzeului Județean de Istorie Galați.

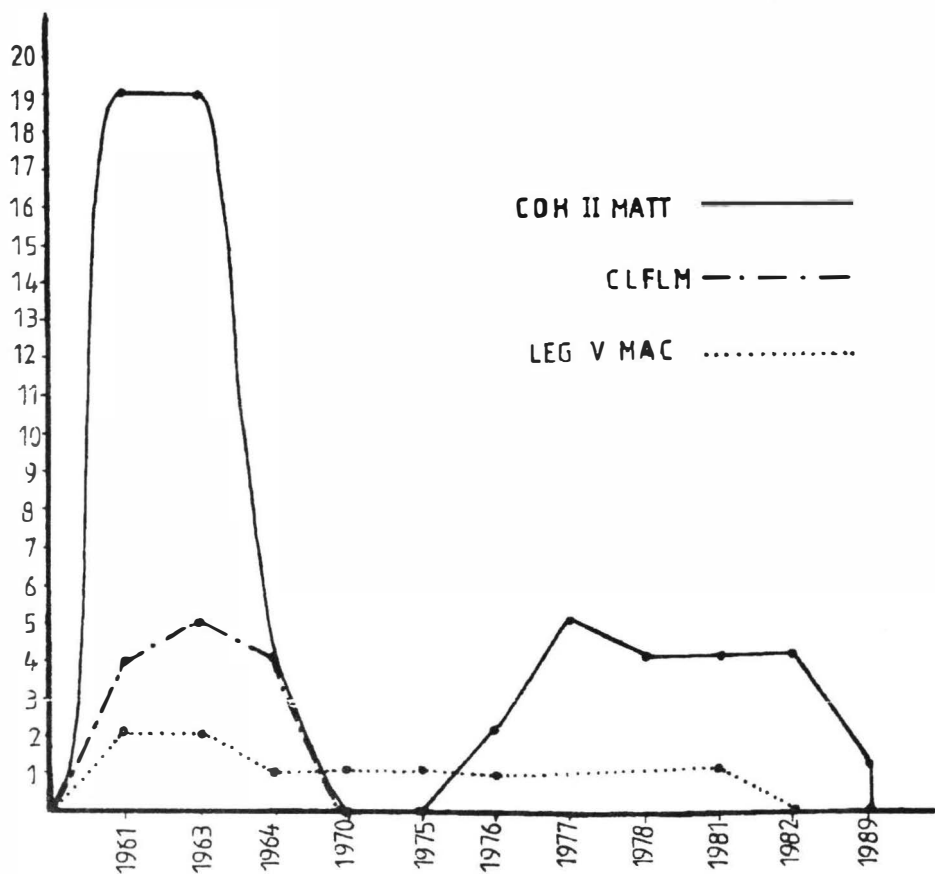

Diagrama frecvenței țiglelor ștampilate descoperite la Barboși.

țigla fragmentară (lung. max. 31,5 cm; lat max. 13,5 cm; gros. 2,8 cm), într-un cartuș de $6 \times 8,4$ cm se disting trei litere, prima cu înălțimea de 5 cm, celelalte două cu înălțimea de 3,3 cm (fig. 12 și 13; D – 1989; IAI – Inv. 1836).

Cele trei litere în ligatură care apar în negativ pe țigla pot fi *A*, *E*, și *P*, *A*, fără bara orizontală, de formă regăsită pe numeroase epigrafe și ștampile tegulare, dar mai sigur *NPE* (fig. 12/1b). Dacă pe negativ doar *P* apare cu claritate, pe pozitivul acestei ștampile se disting atât *N* cât și *E* bine diferențiate de *A* și *E*. Este prima țigla cu aceste litere descoperită la Barboși și nu avem cunoștință de vreo descoperire similară în Moesia Inferior.

Țiglele cu unitățile militare atestate până acum au fost găsite în *castellum*, castru, dar și în zona așezării civile din imediata apropiere și chiar reutilizate în construcții funerare⁴⁶. În această situație trebuie avute în vedere două posibilități: A – ștampila să fie din grupul celor civile (*tegulae privatae*) cu numele vreunui proprietar, tipuri neatestate pînă acum la Barboși; B – să conțină numele abreviat al unei unități militare.

⁴⁶ Brudiu, *op. cit.*, p. 85–95.

A – Sunt cunoscute ștampile asemănătoare cu trei litere în care ultima dintre ele *Fs* sau *L* reprezintă fie abrevierea gradului de rudenie, fie a poziției sociale, după cum cele trei litere pot indica inițialele pentru *tria nomina* rareori confirmate prin alte surse⁴⁷. În sfârșit *NEP* poate fi o abreviere pentru *Nep(os)*⁴⁸. La numele din inscripțiile găsite până acum la Barboși: *M. Antonius ...*, *T. Flavius ...*, *C. Iulius ...*, *L. Iulius Saturninus*, *L. Iulius Attalus*, *Iulia Saturnina*, *Alphenus Modestus*, *Marrenus Anencletus*, *Marrena Victoria*, *Terentia Victoria*, *L. Valerius Fuscus*, *Cornelius Firmus*, *Helikonios* al lui *Olympianus*, *Apollonius* și *Helpis*⁴⁹, se poate observa că nici unul nu oferă vreo legătură cu cele trei posibile inițiale de *tria nomina*.

B – Privite ca inițiale ale numelui unei unități militare explicațiile verosimile devin mai numeroase, multiplicare și de posibilitatea ca ordinea ultimelor două litere să poată fi inversată.

1. Dacă avem în vedere prezența trupei de annoni *Ala I Pannoniorum*⁵⁰ de la început ar fi posibile lecturile *A(la)e P(annoniorum)* sau vreo unitate *n(umerus) e(quitum) Pannoniorum*⁵¹.

2. Într-o altă lectură, pe care o considerăm mai verosimilă: pentru primele două litere propunem întregirea *N(umerus) e(xploratorum)*. Detașamentele de *exploratores* erau recrutate adeseori din trupele auxiliare „naționale”, grupuri de soldați detașați de la unitățile lor, conduși de *praepositi* sau *praefecti*, trimiși în misiuni de recunoaștere, dar și operaționale⁵². Despre acești *exploratores* dispunem de mărturii literare, papirologice, epigrafice și de ștampile tegulare⁵³.

Între importantele inscripții lapidare cu mențiunea unui *explorator* se impune cunoscuta epigrafă care înfățișează întregul *cursus honorum* al lui Tiberius Claudius Maximus, cel care a fost promovat de la *vexillarius equitum* la gradul de *uplicarius* în *Ala II Pannoniorum* și care a servit de asemenea ca *explorator in bello Dacico* și a încercat să-l captureze pe regele Decebal⁵⁴.

Exploratores au fost și cei detașați din *Cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata* al cărei efectiv a străbătut o parte a teritoriului moldav de la

⁴⁷ A. Mc Whirr și D. Viner, *Britannia* 9, 1978, p. 364. *TPF* – *T(itus) P(ublii) f(ilius): TPL* – *T(itus) P(ublii) l(ibertus)*; Cf. T. P. Wieseman, în *Roman Brick and Tile. Studies in Manufacture, Distribution and Use in the Western Empire*, BAR 68, Oxford, 1979, p. 221–225.

⁴⁸ CIL XV, 1363–1366.

⁴⁹ Sanie. *Civilizația romană*, p. 85–88.

⁵⁰ K. Kraft. *Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau*. Berna, 1951, p. 155; J. Beneš. *Auxilia Romana in Dacia atque in Moesia*, Praga, 1978, p. 11–12; ISM II. 170 (6): *T(ito) Flavio Capito/ni dec(urioni) vet(erano) alae/Pannoniorum/ donis donato ab/(i)mp(eratore) Ves(pasiano) ob/virtutem T(itus) Flavius Cas/tus filius f(aciendum) c(uravit)*.

⁵¹ E. Stein, *Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat*. Amsterdam, 1965 (=Viena, 1932), p. 234 – *numerus equitum electorum ex Illyrico*; cf. I. A. Richmond, *JRS* 35, 1945, p. 15 – *Numerus equitum Sarmatorum Bremetennacensium*. Beneš, *op. cit.*, p. 58–59.

⁵² Fiebigler. *RE* VI., s. v. *Exploratores*, col 1690–1693; Stein, *op. cit.*, p. 260–269; H. Callies, *BerRGK* 45, 1964, p. 180, p. 215 și urm.; P. Southern, *Britannia* 20, 1989, p. 104, 110–112.

⁵³ CIL III, 3254, 3299, 4276; IIII, 10422 (=3648); VIII, 9906, 9907; XIII, 7054, 7751. 8683, 8825, 11735 etc.

⁵⁴ M. Spiedel, *JRS* 40, 1970, p. 142–153. M. S. consideră că acești *exploratores* erau probabil organizați în *turmae*.

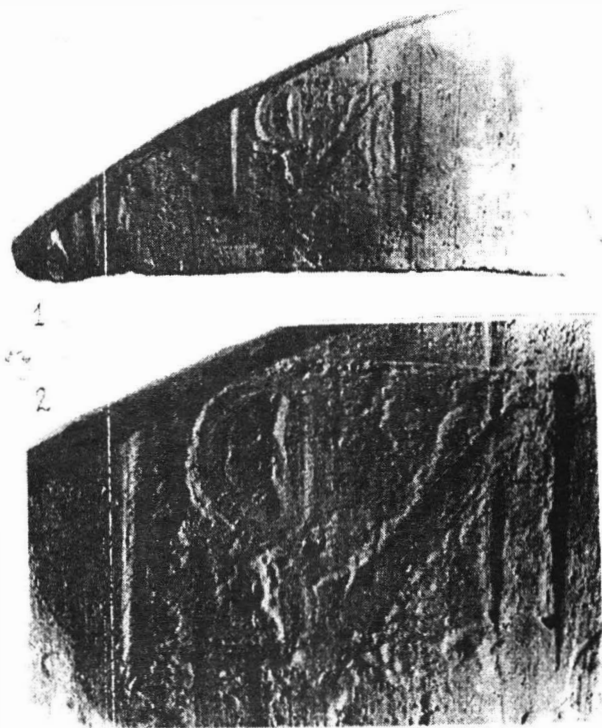

Fig. 12. Barboși. Țigla fragmentară recent descoperită cu ștampila în negativ (1) și ștampila (2).

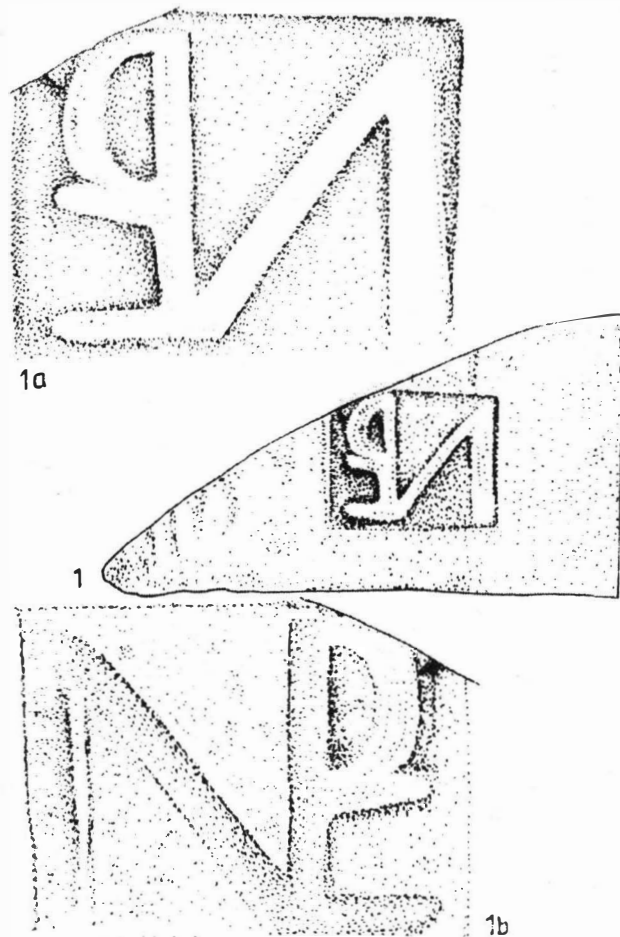

Fig. 13. Barboși. Țigla fragmentară cu ștampila în negativ (1) și ștampila (1 a) și pozitivul ștampilei (1 b).

Piroboridava, unde au staționat o vreme, spre *Buridava*⁵⁵, chiar dacă întreaga Dacie a lui Decebal era, de *iure*, posibil și de *facto*, cucerită la data întocmirii acestui raport anual, acțiunile lor păstrează încă aspectul unor recunoașteri (explorări)⁵⁶.

a. Dacă admitem ipoteza că cele trei litere reprezintă abrevierea numelui unei unități de *exploratores* ultima poate indica numele etniei majoritare în unitatea din care a fost alcătuită trupa. În acest caz cele trei litere considerate inițiale pot fi completate: *N(umerus) e(xploratorum) P(annoniorum)*, ținând seama, cum s-a amintit, de prezența trupei *ala I Pannoniorum* în Moesia Inferior⁵⁷. Sunt bine atestați prin inscripții lapidare, dar și prin *tegulae*, *Numerus exploratorum Batavorum*⁵⁸ și *Numerus exploratorum Germanicianorum*, ultimul cunoscut atât în Germania Superior, Germania Inferior⁵⁹, cât și în Dacia⁶⁰, dar și *exploratores* aparținând altor etnii⁶¹.

b. Textul inscripțiilor cu mențiunea unor *exploratores* conține uneori după numele formațiunii și indicarea locului în care își au garnizoana. Astfel sunt cunoscute formațiunile: *Numerus exploratorum Divitienses* de la *Divitia*⁶²; *Ala exploratorum Pomarienses* de la *Pomarium*⁶³ sau *Numerus exploratorum Seiopenses* de la *Seiopa*⁶⁴.

Între numele antice probabile ale așezării de la vărsarea Siretului în Dunăre, în afară de identificarea cu *Dinogetia* datorată lui L. Müller, se numără și *Piroboridava*⁶⁵. La fel ca și ipoteza pentru localizarea *Piroboridavei* la *Poiana* (com. Nicorești, jud. Galați) nu dispune de suficiente argumente pentru a fi omologată. De remarcat însă că datarea corectă a *Papirusului Hunt*⁶⁶ poate veni în sprijinul

⁵⁵ R. O. Fink, JRS 48, 1958, p. 104, r. 27: *Pirob(o)ridavae in praesidio*/r. 28: *Buridavae in vexilla*[t]ione.

⁵⁶ *Ibidem*, r. 29: *Transdanuvium in expeditionem* și r. 32.

⁵⁷ Cf. n. 50.

⁵⁸ CIL XIII, 8683, 8825; Stein, *op. cit.*, p. 260, 262.

⁵⁹ Stein, *op. cit.*, p. 262–266.

⁶⁰ N. Gostar, *Germania* 50, 1972, p. 241–247 atestați în inscripții lapidare și prin literele *NGE* pe țigle. Considerăm că ștampila *AEP* descoperită pe unele țigle în castrul de la *Tibiscum* (IDR III, 257) și rămasă neexplicată ar putea fi citită *A(la) e(xploratorum) P(alnirenorum)*. *Ann.Ép.* 1974, 4 și 548.

⁶¹ Stein, *op. cit.*, p. 266–269; *Ann.Ép.* 1981, 692.

⁶² CIL XIII, 7054, 7751; Stein *op. cit.*, p. 262–264.

⁶³ CIL VIII. 9906, 9907.

⁶⁴ RE, loc cit., col. 1691; Stein, *op. cit.*, p. 266–267.

⁶⁵ N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, Ș. Sanie, în *Sesiunea de comunicări științifice a Muzeelor de istorie, decembrie 1964* I. București, 1971, p. 422–423.

⁶⁶ A. Rădulescu, M. Bărbulescu, *Dacia*, N. S. 25, 1981, p. 355–358.

ipotezei că Piroboridava s-ar fi aflat pe teritoriul actual al localității Barboși⁶⁷.

*Intra provinciam*⁶⁸ este mai curând la Barboși, unde a fost construit încă în vremea împăratului Traian *castellum*-ul de pământ și apoi cel de piatră⁶⁹. Importanța strategică și posibilitățile de manevră, legătura cu provincia transdanubiană sunt avantaje pe care așezarea de la Poiana (com. Nicorești, jud. Galați) nu le putea oferi în același grad. Toate acestea ne determină să considerăm posibil ca numele unității indicate pe țiglă prin cele trei litere să fi fost *Numerus exploratorum Piroboridavensis*. În sfârșit, există de multă vreme și ipoteza că la Barboși ar fi antica localitate *Palonda* sau *Paloda* cunoscută prin *Geografia* lui Ptolemaeus⁷⁰. Ar fi deci tot o localitate cu prima literă *P* și o posibilitate de întregire *n* (ex. *Palodensis* sau *Palondensis*).

Însemnări despre prezența unor *exploratores* au fost descoperite îndeosebi dar nu în exclusivitate în zonele de la *limes*-ul imperiului⁷¹, astfel că sub acest aspect noua descoperire de la Barboși confirmă constatări anterioare, aspect care desigur nu-i diminuează însemnătatea.

Inscripțiile ceramice și ștampilele de pe recipiente sau cele tegulare prezentate conțin date sigure sau probabile care completează informațiile cunoscute din cercetările anterioare.

A. Un prim grup este alcătuit de teonime, precum: *Zeus* (III, 1), *Hera* (I, 9), *Demetra* (I, 7), *Herakles* (I, 8), epitete sau substitute ale unor divinități (*Athena*) precum *Parthenos* (II, 12) și *Eris* (I, 18).

Sunt cazuri (ex. ștampilele) în care documentele prezentate nu pot fi considerate surse de cunoaștere a vieții religioase a sudului Moldovei, ci ilustrează mai curând aceste aspecte în zona de proveniență a recipientelor.

⁶⁷ Descoperirile din cetățuia geto-dacică și cele din așezarea de la Barboși-Galați, ambele distruse în mare parte de complexele romane și de construcțiile actuale (gară, case de locuit etc.) sunt relativ modeste în comparație cu cele de la Poiana. Dacă raportăm însă materialele la suprafața conservată, diferențele ar fi mult diminuate. Oricum, aprecierea colegului A. Vulpe, StCl 6, 1964, p. 237, că stratul de cultură din cetățuia geto-dacică „is of little significance” se impune a fi rectificată. Asupra descoperirilor din cele trei niveluri dacice suprapuse de *castellum*, cf. N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova*. București, 1969, p. 29–35; S. Sanie, ArhMold 11, 1987, p. 101–117; idem, ArhMold 12, 1988, p. 53–104; idem, ArhMold 14, 1991, p. 45–55; S. Sanie, Ș. Sanie, ArhMold 15, 1992, p. 71–95. În același timp, bogăția materialelor descoperite până acum la Poiana și poziția strategică a acestei cetăți deosebit de importante pentru o altă zonă a Moldovei și legăturile cu Dacia intracarpatică au contribuit la transformarea ei într-una dintre cele mai însemnate *davae* ale Daciei răsăritene. Doar o inscripție cu numele întreg al așezării va putea tranșa definitiv localizările până în prezent ipotetice.

⁶⁸ Fink, *op. cit.*, p. 104.

⁶⁹ Gostar și colab., *op. cit.*, p. 419–420; Sanie, *Civilizația romană*, p. 77, 80.

⁷⁰ Ipotezele asupra numelui așezării geto-dacice de la Barboși sunt relativ numeroase. În acest cadru sunt rememorate doar cele care pot avea tangențe cu lectura dată inscripției de pe țigla recent descoperită. H. Kiepert, *Formae Orbis antiquis* XVII, text 3 (cf. P. Nicorescu, ARMSI S. III, 26, 16, 1944, p. 6).

⁷¹ Fiebigler, RE VI., col. 1692–1693.

B. Pe două fragmente ceramice sunt graffitate cu claritate antroponimele *Gaius* (II, 1) și *Sex(tus)* (II, 8). Pentru *[Aure]lian(us)* (II, 15) și *[A]ur(elius)* (II, 16) completările rămân ipotetice. Cu litere obținute prin lustruire apar numele *Atias*, cu multe valențe, și *Maximus* (II, 15).

Antroponimele grecești formează de asemenea un grup important. Numele Εὐ(φράνορος) (III, 2) și Μηνόκριτος (III, 3) sunt cunoscute prin ștampilele de pe o amforă, respectiv de pe un mic recipient (III, 3). Alături de antroponimele teonime și teoforice ca Διονύσιος (I, 1) și Διόφιλος (I, 1) posibil Ἡρακλ(έων) (I, 8), altele întregite doar pe baza primei silabe păstrează un grad de probabilitate variabil: Βα(σιλεύς) (I, 8), Λύ(κος) și Ροῦ(φος) (I, 2), Ζώ(τικος) (I, 6), Ἐρίναρα și Ερίζας (I, 18).

C. O serie importantă de însemnări este alcătuită din litere izolate sau grupuri de două-trei litere considerate a avea un echivalent numeric. În această înșiruire sunt și grupe de litere pentru care valoarea numerică reprezintă doar o variantă de lectură. Unități: B (?) – 2 (II, 7); H – 8 (II, 13); zeci: IA – 11 (II, 2); IE – 15 (I, 14); IH – 18 (II, 9); K – 20 (II, 4); Λ – 30 (II, 3); ΛII – 32 (I, 18); M – 40 (I, 12); MA – 41 (II, 5); MH – 48 (II, 5); O – 70 (I, 19 și I, 10); Π – 80 (I, 11; I, 16 și I, 20); ΠA – 81 (I, 20); ΠB – 82 (I, 13); ΠΔ – 84 (I, 12); ΠE – 85 (I, 14; I, 17; I, 21 și II, 6); sute: ΓP – 103 (I, 5); PΛE – 135 (II, 14); PEO – 175 (I, 21); CH – 208 (II, 10); TE – 305 (I, 20); AY – 430 (I, 2 și I, 21); YZ – 407 (I, 20); OY – 470 (I, 2). Multitudinea semnificațiilor posibile: capacitatea recipientelor, valoarea materialelor pe care le conțin, valoarea sau cantitatea adăugirilor sau scăderilor la cantitățile inițiale etc., au determinat ca doar pentru cifrele cu o frecvență mai ridicată să fie, de regulă, căutate explicații⁷².

D. Sunt relativ puține cuvinte grecești și latine sigure și probabile relevate de micile însemnări: ἀστυνόμος (I, 1); βᾶρις (I, 20); ἐπί (I, 1); ὄξ(ος) (I, 21); ὄμοιον (I, 21); πῖ <ι> ε (II - 7), respectiv *amo* și *te* (II - 11).

E. Inscripțiile conțin semne, simboluri și abrevieri pentru: < - 1/2 (I, 12); Π – „rest” (I, 14); Q „cereale” (I, 19); X – denari (II, 9) precum și măsuri de capacitate și greutate⁷³, *metretai* (I, 10; I, 14; II, 7; II, 14 ?), *modius* (I, 10), *sextarii* (I, 20).

În sfârșit, în afara stabilirii a patru tipuri de ștanțe pentru *Cohors II Mattiacorum*, din analiza ștampilelor tegulare recent descoperite, se impune a releva prezentarea ștampilei *NEP*, atestată pentru prima dată la Barboși, pentru care sunt propuse variantele de lectură *n(umerus e(xploratorum) P(annoniorum) sau n(umerus) e(xploratorum)* și *P(iroboridavensis) sau P(alodensis)* două dintre numele ipotetice ale așezării getice de la vărsarea Siretului în Dunăre.

Aceste inscripții ceramice și ștampile pe recipiente sau tegulare se adaugă celor găsite în săpăturile arheologice anterioare incluse în note⁷⁴ sau studii mai

⁷² M.Lang, *Hesperia* 24, 1955, 4, p. 279; A. Rădulescu, *Pontica* 6, 1973, p. 193–207.

⁷³ F. Hultsch, *Griechische und römische Metrologie*², Berlin, 1882, passim.

⁷⁴ S. Sanie, I. T. Dragomir, Ș. Sanie, *SCIVA*, 26, 1975, 2, p. 189–208; Sanie, *SCIVA* 37, 1986, 1, p. 84–86.

Fig. 14. Barboși. Zonele în care au fost descoperite piesele.

ample⁷⁵. Înserierea tematică a întregului material cunoscut, inclusiv a descoperirilor ulterioare redactării acestui studiu va fi efectuată într-o lucrare care cuprinde toate sursele scrise din spațiul est carpatic (sec. V a. Chr. – IV p. Chr.). Datele furnizate de inscripțiile ceramice și ștampilele tegulare din complexele romane de la Barboși – Galați ocupă în această lucrare un loc principal.

Coroborate prin rezultatele descoperirilor arheologice ele vor contribui la reconstituirea istoriei relațiilor economice ale așezării romane cu alte centre din provinciile mai apropiate sau mai depărtate, la estimarea volumului și intensității activității economice, dar și la cunoașterea componenței etnice și a unor aspecte ale vieții religioase și culturale.

LA CÉRAMIQUE À INSCRIPTIONS ET LES TUILES ESTAMPILÉES DÉCOUVERTES À BARBOȘI – GALAȚI

RÉSUMÉ

Les inscriptions céramiques et les estampilles sur vases ou sur tuiles de Barboși, avec les informations qu'elles apportent, complètent les résultats des recherches antérieures.

A. Groupe de théonymes: *Zeus* (III,1), *Héra* (I,9), *Déméter* (I,7), *Héraklès* (I,8); épithètes ou substituts des divinités: *Parthénospour Athéna* (II,12), *Éris* (I,18). Il y a des cas (v. les estampilles) où les documents en question fournissent des indices pour la vie religieuse dans le centre de provenance de l'objet plutôt que pour les cultes du lieu de trouvaille.

B. Deux tessons portent les anthroponymes *Caius* (II, 1) et *Sex(tus)* (II,8). Pour *[Aure]lian(us)* (II, 15) et *[A]ur(elius)* (II, 16) les lectures restent hypothétiques.

Les anthroponymes grecs sont assez nombreux: Εὐφ(ράνωσ) (III,2 estampille sur une amphore) et Μηνόκριτος (III,3) petit récipient).

À ajouter les anthroponymes théophores Διονύσιος (I,1) et Διόφιλος (I,1), peut-être Ἡρακλ(έων) (I,8) et Βα(σιλεύς) (I,3), Λύ(κος) et Ροῦ(φος) (I,2), Ζώ(τικός) (I,6), Ἐρίνασμα et Ερίζας (I,18).

C. Une série importante est représentée par les lettres ou les groupes de lettres ayant une valeur numérique plus ou moins probable: – unités: II(?) = 2 (II, 7); H = 8 (II, 13); dizaines: IA = 11 (II, 2); IE = 15 (I, 14); IH = 18 (II, 9); K = 20 (II, 4); Λ = 30 (II, 3); ΛII = 32 (I, 18); M = 40 (I, 12); MA = 41 (II, 5); MH = 48 (II, 5); O = 70 (I, 19 et I, 10); Π = 80 (I, 11; I, 16 et I, 20); ΠA = 81 (I, 20); ΠB = 82 (I, 13); ΠΔ = 84 (I, 12); ΠE = 85 (I, 14; I, 17; I, 21 et II, 6); centaines: ΓP = 103 (I, 5); PΛE = 135 (II, 14); PEO = 175 (I, 21); CH = 208 (II, 10); TE = 305 (I, 20); ΛY = 430 (I, 2 et I, 21); YZ = 407 (I, 20); OY = 407 (I, 20). Il y en a plusieurs interprétations possibles: capacités des récipients, valeur du contenu, valeur ou quantité des ajouts ou des réductions des quantités initiales etc.

⁷⁵ Sanie. *Civilizația romană*, p. 128–146, 164–174.

D. Il y a peu de mots grecs ou latins sûrs ou probables: ἀστύνομος (I,1); βάρκις (I,20); ἐπί (I, 1); ὄξ(ος) (I, 21); ὅμοιον (I, 21); πῖ<λ>ε (II, 7), *amo* et *te* (II, 11).

E. Il y a aussi des signes, des symboles et des abréviations pour: < = 1/2 (I, 12); Π = «reste» (I, 14); ✕ «céréales» (I, 19); ✕ = déniers (II, 9), unités de capacité et poids, *metretai* (I, 10; I, 14; II, 7; II, 14 ?), *modius* (I, 10), *sextarii* (I, 20).

À part l'établissement de quatre types d'estampilles pour *Cohors II Mattiacorum*, l'estampille *NEP* est pour la première fois découverte à Barboși; on en propose les lectures: *n(umerus) e(xploratorum) P(annoniorum)* ou *n(umerus) e(xploratorum)* et *P* complété avec *P(iroboridavensis)* ou *P(alodensis)*, deux des noms hypothétiques du site gète de la confluence du Siret et du Danube.

Le regroupement thématique de toutes les inscriptions connues jusqu'à présent à Barboși sera présenté dans un travail plus ample concernant les sources écrites (Ve s. av. J.-C. – IVe s. ap. J.-C.) pour toute la région de l'est de Carpates, dans lequel le volume offert par le site de Barboși reste l'un des plus importants. De concert avec les découvertes archéologiques, ces sources illustrent la vie économique et religieuse et la composition ethnique de la région.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Barboși. Fragments d'amphores aux *tituli picti* de la forteresse dace (1) et des complexes romains (2–5).

Fig. 2. Barboși. Fragments d'amphores aux *tituli picti* de la forteresse dace (2 et 4) et des complexes romains (1, 3).

Fig. 3. Barboși. Fragments d'amphore aux *tituli picti* (1, 2, 5, 6) et estampilles (3, 4) des complexes romains; petit vase avec une estampille (7 a–b) de la forteresse dace.

Fig. 4. Barboși. Fragments d'amphores (2–7) et d'un vase (1) aux *graffiti*.

Fig. 5. Barboși. Fragments d'amphores (2–8) et d'un vase (1) aux *graffiti*.

Fig. 6. Barboși. Fragments de vases (1–3) aux *graffiti*; fragments d'amphores aux *tituli picti* (4, 6–8) et avec une estampille (9); l'estampille du petit vase de la forteresse dace.

Fig. 7. Barboși. Fragments d'amphores aux *tituli picti*.

Fig. 8. Barboși. Estampilles régulières de la *Legio V Macedonica* (1, 3, 5) et de la *Classis Flavia Moesica* (2, 4, 6–9).

Fig. 9. Barboși. Estampilles régulières de la *Legio V Macedonica* (1, 3) et de la *Cohors II Mattiacorum* (2, 4–8).

Fig. 10. Barboși. Estampilles régulières de la *Legio V Macedonica* (1–4) et de la *Classis Flavia Moesica* (5–9).

Fig. 11. Barboși. Tuiles avec l'estampiles de la *Cohors II Mattiacorum*.

Fig. 12. Barboși. La tuile fragmentaire avec l'estampille au négatif (1) et l'estampille (2).

Fig. 13. Barboși. La tuile fragmentaire avec l'estampille au négatif (1) et l'estampille (1 a) et son positif (1 b).

Fig. 14. Barboși. Les surfaces d'où proviennent les trouvailles.

